

Başvuru: 17 Temmuz 2017

Revizyon gönderimi: 21 Eylül 2017

Kabul: 12 Kasım 2017

OnlineFirst: 20 Aralık 2017

Copyright © 2017 • Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği

www.isahlakidergisi.com

Kasım 2017 • 10(2) • 275–302

Özgün Makale

Keynes'te Kapitalizmin Ahlaki Eleştirisi*

Bahar Baysal Kar¹
Kırklareli Üniversitesi

Öz

Bu çalışma, Keynes'in laissez-faire kapitalizmine yönelttiği ahlaki eleştiri hakkındadır. Keynes, esas itibarıyla kapitalist sistemdeki yerleşik değerleri sorgulamaktadır. Para sevgisi, ona göre iktisadi mekanizmanın itici gücü, toplumları kıtlıktan bolluğa taşıyacak araçtır. Ancak sınırsız servet arayışı ya da para sevgisinin amaç hâline gelmesi aynı zamanda çağımızın temel ahlaki problemidir. Keynes'e göre iktisadi faaliyetin amacı, insan ihtiyaçlarını karşılayan mal ve hizmet üretiminden ziyade, "iyi yaşam"dır. İnsanların mutlak ihtiyaçlarının karşılanmasının ardından bolluk ortaya çıkacak ve bu, erdemli bir yaşama öncülük edecektir. Onun "iyi yaşam" düşüncesinde, geleneksel devlet-piyasa ayrımı yoktur ve devlet müdahalesi bütün toplumun refahı için haklılaştırılmıştır. Keynes her ne kadar insanların gelir ve servetleri artarak, daha adil paylaşım sağlandığında, işsizlik problem olmaktan çıktığında iyi yaşamın kendiliğinden ortaya çıkacağı, insanları mutlu kılan eylem ve davranışların yaygınlaşacağı noktasında yanılırsa da, yaptığı analiz bugün iktisadi refahın maddi zenginlik ile eş tutulduğu, ahlaki yükümlülüklerin göz ardı edildiği bir sistemde hangi değer ve ilkelere öncelik verilmesi gerektiği konusunda fikir vermesi ve çeşitli politika önerileri sunması bakımından önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Keynes • Kapitalizm • Para sevgisi • İyi yaşam • Sosyal adalet

* Bu çalışma 19-22 Mayıs 2017 tarihinde Sarajevo'da düzenlenen "International Congress on Political, Economic and Social Studies" de sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Bahar Baysal Kar, B. (2017). Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, Kayalı Kampüsü, Kırklareli. Eposta: bhrbysl@gmail.com

Kapitalist sistemin kusurlarına yönelik en gerçekçi analizlerden birinin sahibi olan Keynes, bugün makro iktisat olarak adlandırdığımız alanın ortaya çıkışının ve teorik, ampirik, politik ve metodolojik boyutlarıyla bir kapitalist devrimin öncüsüdür. Keynes, kapitalist sistemin sorunlarını yalnızca iktisatçı gözüyle değerlendirmemiş, sistemi felsefi boyutuyla da ele alarak analizini şekillendirmiştir. Kapitalist sistemin ahlaki eleştirisi, onun hem felsefi duyarlılığını hem de bu yaklaşımın iktisadi ve politik alan ile etkileşimini ortaya koymaktadır. Akademik hayatının ilk yıllarından itibaren kapitalist sistemin nasıl daha iyi örgütlenebileceğine dair sorusu sonraki çalışmalarına da temel oluşturmuştur.

Keynes'e göre "*modern kapitalizm, içsel birlikten yoksundur; toplum ruhuna pek sahip değildir ve her zaman olmasa da büyük ölçüde sahip olanlarla, sahip olmaya çalışanlar topluluğudur*" (Keynes, 1925b [1963], s. 306–307). İktisadi mekanizmanın temel yönlendiricisi olarak gördüğü bu sahip olmaya çalışma niteliği ya da kendi deyimiyle para sevgisi (love of money), ayrıca "*yaşamın faaliyetlerinin onda dokuzunda para kazanma güdüsünün sürekli cazibesi, bireysel iktisadi güvence elde ettikten sonra evrensel olarak gayretin temel amacı, temel bir başarı ölçüsü olarak paranın toplumsal olarak onaylanması ve aile ve gelecek için gerekli tedarikin bir temeli olarak para biriktirme güdüsünün toplumsal cazibesi ile çağımızın temel ahlaki problemidir*" (Keynes, 1925b [1963], s. 308). Çünkü Keynes'e göre iktisadi faaliyetin amacı, zenginlik veya sınırsız servet arayışı değil, iyi yaşamdır (good life)². Servet arayışının, teknolojik gelişmenin de etkisi ile iktisatta temel ekonomik problem olarak tanımlanan kıtlık sorununu ortadan kaldıracığını ve toplumların bir bolluk aşamasına³ ulaşacaklarını ileri sürmektedir. Bu evreye ulaşıldığında, insanların kapitalist sistemin ahlaki olarak istenmeyen yerleşik değer ve ilkelerinden kurtulabileceklerini, kendilerini ahlaki bir yaşama sanatına verebileceklerini öngörmektedir. Dolayısıyla Keynes, kapitalizmi, para sevgisi ve onun biçimlendirdiği açgözlülük veya doyumsuzluk gibi kötü dürtülere dayanmakla birlikte, toplumları kıtlıktan bolluğa taşıyacak gerekli bir aşama, ideal bir topluma erişmenin aracı⁴ olarak görmektedir.

Keynes'in kapitalist sisteme yönelttiği bu eleştiri ahlaki liberal⁵ bir eleştiridir. Çünkü özel mülkiyet ve özel sektör kararları iktisadi etkinlik ve politik özgürlük için

2 Keynes'in çeşitli çalışmalarında "iyi yaşam (good life)" yerine, "iyi toplum (good society)", "geleceğin ideal toplumsal cumhuriyeti (the ideal social republic of the future)" gibi farklı kavramsallaştırmalara da başvurduğu görülebilir.

3 Kapitalizm, Keynes'e göre insanlık tarihi boyunca sürekli evrilmiştir. "Kapitalizmin Bir İncelemesi (An Examination of Capitalism)" başlıklı kitap taslağında yer alan notlarında, kapitalizmin çoğu uygulama ve niteliğinin büyük ölçüde dört bin yıl önce dünyanın çeşitli bölgelerinde geliştiğini ve kökenlerinin Babil Ekonomisine kadar götürülebileceğini yazmaktadır (O'Donnell, 1992, s. 812). Yaşadığı dönemde de kapitalizmin geldiği aşama nihai bir aşama değildir ve değişim, Keynes'e göre devam etmektedir. Toplumların varacağı nihai aşama, bolluk aşamasıdır. Ona göre, "*modern kapitalizm, yalnızca mevcut yaşam standartlarımızı korumakla kalmaz, ayrıca iktisadi kaygılarımızdan nispeten uzak olabileceğimiz iktisadi bir cennete doğru bize aşamalı olarak rehberlik eder*" (Keynes, 1925b [1963], s. 307).

4 Bu tarz bir yaklaşım Keynes'i Karl Marx'a yaklaştırmış gibi görünse de, Marx'ın aksine Keynes sistemin çöküşünün kaçınılmaz olduğunu düşünmez. Evrimci yaklaşımı ile uyumlu bir biçimde kapitalizm ve kapitalizm sonrası toplum biçimindeki keskin ayrım şiddetle karşı çıkar. Kapitalizm ona göre, devlet ve piyasa arasındaki geleneksel ayrımın bulanıklaştığı, kâr maksimizasyonu vurgusunun zayıfladığı bir kamu-özel sektör ortaklığının yeni biçimlerine doğru evrilmektedir (Skidelsky, 2009, s. 135).

5 Keynes 1926'da yazdığı "Ben Liberal miyim (Am I A Liberal?)" başlıklı çalışmasında kendisini liberal olarak nitelese de, ne tür bir liberal olduğu veya liberal düşünce geleneği içindeki konumu sıklıkla tartışılan bir konudur. Bu konu ile ilgili O'Donnell (1989), Backhouse ve Bateman (2006), Backhouse ve Bateman (2011) incelenebilir.

olmazsa olmazdır. Devlet müdahalesi, piyasa mekanizmasının üstesinden gelemediği işsizlik, toplumsal adaletsizlik gibi sorunların çözümüne yöneliktir ve kamu kurumları toplumsal faydayı destekleyen bir araç olarak görülmektedir (Dow, 2010).

Bu çalışma, Keynes'in kapitalizme yaklaşımının temelde, maddi çıkar arayışı ile birlikte, iktisadi etkinlik, toplumsal adalet ve bireysel özgürlük gibi amaçların “erdemli bir yaşam” veya “iyi yaşam” sürme idealinin aracı olduğu iddiasına ilişkindir. Zira bu iddia, aynı zamanda işsizlik, toplumsal eşitsizlik gibi sorunların tutarlı bir biçimde analizine de olanak sağlamaktadır. Bu çalışmada öncelikle, düşünce tarihi içerisinde para sevgisine olan yaklaşımın geçirdiği dönüşüm ele alınacak, kapitalizmin yükselişe geçtiği XVII. yüzyıldan itibaren nasıl tarihsel ilerlenmenin bir unsuru hâline geldiği ana hatları ile incelenecek ve Keynes'in bu düşünce sistemi ile ilişkisi irdelenecektir. İkinci bölümde, Keynes'in etik felsefesi ile Keynes'te Apostles ve Bloomsbury ilkelerinin etkisi konu edilecektir. Üçüncü bölümde, Keynes'in gözünden maddi ilerlemenin etik sınırları ve iyi yaşam düşüncesi ile ilişkisi tartışılacaktır. Bu bölümde, ayrıca Keynes'in para sevgisi ve iyi yaşam arasında varsaydığı ilişkinin belli yönlerinin mutluluk literatüründeki ampirik çalışmalarla da doğrulandığı vurgulanacak ve son bölümde, bu literatürün desteği ile Keynes'in iyi yaşam öngörüsünü belli düzeyde mümkün kılacak politika önerileri için temel oluşturulacaktır. Dördüncü bölümde, kapitalizmin maddi bolluk yaratarak iyi yaşamı mümkün kılması için etkin işleyişinin önündeki en önemli engel olan işsizliği ve iktisadi düzenlemelerdeki adaletsizliği ortadan kaldırmaya dönük politika önerileri ortaya koyulacaktır. Beşinci bölümde Keynes'in “iyi yaşam” düşüncesine yönelik eleştiriler kısaca ele alınacak ve Keynes'in analizini tamamlayıcı nitelikte olan, para kazanmanın merkezde olmadığı yaşam biçimlerini mümkün hâle getirecek mutluluk literatürünün politika önerileri sunulacaktır. Bu çalışma, günümüzde iktisadi refahın maddi zenginlik ile eş tutulduğu, ahlaki yükümlülüklerin göz ardı edildiği mevcut sistem dikkate alındığında hangi değer ve ilkelere öncelik verilmesi gerektiği konusunda fikir vermesi ve çeşitli politika önerilerine dikkat çekmesi bakımından önemlidir.

Kapitalizmde “Tutkular ve Çıkarlar”⁶

Kapitalizmin, Keynes'e göre temel ahlaki kusuru, para sevgisi ve bunun biçimlendirdiği doyumsuzluktur. Orta Çağ'da uzun bir süre günah sayılan bu maddi çıkar peşinde koşma dürtüsü, kapitalizmin yükselişe geçtiği XVII ve XVIII. yüzyıllarda toplumun inanç ve değerler sisteminde gerçekleşen değişimle birlikte insanların temel önceliği hâline gelmiştir (Hirschman, 1977 [2008]).

6 “Tutkular ve Çıkarlar” başlığı, kapitalist sistemin yükselişe geçtiği yüzyıllarda maddi çıkar veya servet peşinde koşmanın nasıl insanların hayatının temel önceliği hâline geldiğini ortaya koyan Albert Hirschman'ın (1977 [2008]), “Passions and the Interests: Political Arguments for Capitalism before its Triumph” isimli kitabının Türkçeye çevrilmiş başlığıdır.

Antik Yunan düşüncesinden Rönesans'a kadar para sevgisi ve onun tetiklediği açgözlülük, bireysel ve toplumsal olarak zararlı sonuçları nedeniyle ahlaki bir kusur olarak nitelendirilmiştir. Servet, insanların temel ihtiyaçlarını karşılama aracıdır. İhtiyaçlardan arta kalan kısmı, ihtiyaç sahiplerine yardım amacı ile kullanılmaktadır (Verburg, 2012). Farklı bir deyişle, servet edinmede “organik ve sınırlı ihtiyaçları” ile “insan” ölçü alınmaktadır. Her şey insanın günlük ihtiyaçları ile sınırlanmıştır (Ülgener, 1981).⁷ Ancak para sevgisinin kötü olarak nitelendirildiği bu inanç ve değerler sistemi, Orta Çağ sonrasında yerini insanların maddi çıkar elde etme hırsı bastırılmadan ve dizginlenmeden de toplumsal istikrar ve ilerleme sağlanabilir savına sahip yeni bir fikirler sistemine bırakmıştır.

Lüks ve doyumsuzluğu ahlaksızlık (veya kötülük) olarak nitelendiren Orta Çağ düşüncesine en çarpıcı eleştiri laissez-faire düşüncesinin öncüsü kabul edilen (Rosenberg, 1963) Hollandalı yazar Bernard Mandeville'ye aittir. Yazar, “*Arılar Masalı (The Fable of the Bees)*” isimli yapıtında bireylerin doğasında var olan kötü alışkanlıkların veya şahsi çıkar arayışının toplumların zenginliğinin kaynağı olduğunu ileri sürer. “Tek tek kötülükler, toplum çıkarıdır” (private vices, public benefits) söylemiyle de bunu dile getirir. Mandeville'ye göre, zenginlik ve erdem bir arada bulunması imkânsızdır.

XVIII. yüzyılın özellikle ikinci yarısında para sevgisi ve çıkar temelli davranışın güdülenmesine hak veren ve insan doğasını olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi görmeye yönelik ilk düşüncelerde para sevgisine bakış -biraz küçümseme içerse genellikle olumludur. Para kazanma, masum veya zararsız bir uğraş olarak görülmektedir (Hirschman, 1977 [2008], s. 70–71). Bu yaklaşımın öncülerinden Shaftesbury, Hutcheson ve Hume, eğer maddi çıkar arayışı ölçülü ve makul derecede ise, o zaman bunu erdeme aykırı bir davranış olarak nitelenmek doğru değildir, hatta toplum için yararlı ve uygun olduğu bile söylenebilir görüşündedir (Hirschmann, 1977 [2008], s. 76).

Bu erken dönem yaklaşımlarda, kısıtlanmamış kazanç arayışını haklı gösteren siyasi dayanaklar yaratılmıştır. Fransa'da Montesquieu ve İskoçya'da Steuart çıkarların, yani ticaret ve sanayinin gelişmesi ve beraberinde karmaşık ticari kurumların ortaya çıkmasının, yönetenlerin keyfi ve otoriter biçimde karar almalarının önüne geçeceğine inanmaktadır. Montesquieu, devletin keyfi uygulamalarına son verecek olanın yeni finansal kurumların oluşması olduğunu ileri sürerken Steuart modern ekonominin genel karmaşıklığı ve kırılabilirliğinin bu amaca hizmet edeceğini ve bu tür uygulamaları maliyetli ve zarar verici hâle getirdiğini vurgulamaktadır (Hirschman, 1977 [2008], s. 95).

Para sevgisi veya sınırsız servet arayışının bu siyasi gerekçelendirmesine karşın, Klasik politik ekonominin öncüsü Adam Smith, bu davranış ve dürtüleri meşrulaştıran iktisadi

⁷ Ülgener (1981) bu sınırlara biraz esneklik getirmiş olsa da, İslam'ın temelinde sınırsız servet arayışına karşı olduğunu vurgulamaktadır. İslam uyarlığında kazanma ve mülk edinmenin belli sınırları vardır. Mal edinme ancak iki koşul yerine getirilirse meşru görülür: Batıl olmayan yollardan elde edilme ile kendisini ve çevresini başkalarına muhtaç etmeden geçindirme, sadaka, yardım vs. yükümlülükleri yerine getirme gibi kabul edilebilir ve anlaşılabilir bir amaca hizmet etme (Ülgener, 1981). İslam'ın mal sevgisine karşı olduğu, Kuran'ı Kerim'de Hümeze suresinin ikinci ve üçüncü ayetinde şöyle vurgulanır: “Öyle kimse ki, bir malı toplamış ve onu tekrar tekrar saymakta bulunmuştur. Sanır ki onu, malı daima yaşatacaktır”. Yine Zariyat suresinin on dokuzuncu ayetinde sadaka, zekat gibi taatlerin gerekçesine işaret edilmiştir: “*Mallarınızda, muhtaç ve yoksullar için bir hak vardır*”.

dayanakları ortaya koymaktadır. İktisadi özgürlük tanımı ve bireysel çıkarların uyumu kuramı ile onun kazanç tutkusunu meşru kılmayı amaçladığı açık biçimde görülebilir. Ancak Smith, insanı tabiatı bakımından “iyi” olarak tasvir eder. Ona göre, insanın doğal içgüdüleri ve akli onu kötü davranışa yöneltmez. *Ulusların Zenginliği*'nde Mandeville'den farklı olarak, bireysel çıkar arayışının, kötülük anlamına gelmediği ve daha ziyade çıkar arayışının topluma yarar sağladığından veya ulusların zenginlik ve refahına aracılık ettiğinden bahisle doğal ve kabul edilebilir olduğunu söyler (Weisskopf, 1973).

Smith, *Ulusların Zenginliği*'nde bütünüyle doyumsuzluk ve açgözlülük olarak bilinen dürtülere odaklanmaktadır. Üstelik o, adı geçen eserinde Mandeville'nin sivri dilini söylemdeki farklılaşma ile yumuşatmış ve yaklaşımını daha kabullenilir ve ikna edici hâle getirmiştir. Mandeville'nin kullandığı “hırs (passion)” ve “kötülük (vice)” gibi kavramların yerini, Smith'te “çıkar (interest)” ve “avantaj” gibi kavramlar almıştır (Hirschman, 1977 [2008], s. 39).

Adam Smith'in servet arayışına yaklaşımı, Keynes'in de bu geleneğin mirasçısı olduğu düşünülürse, çalışmanın amacı açısından bir paradoks varmış gibi görünür. Nitekim Hirschman (1977 [2008], s. 131), Keynes'in para sevgisi ile ilgili yaklaşımını Genel Teori'deki görüşlerinden yola çıkarak, “*para kazanmanın masum bir uğraş ve insanların enerjileri için bir çıkış noktası, insanları düşmanca güç kazandırma yarışından biraz saçma ve zevksiz de olsa, özünde zararsız olan servet biriktirmeye yönlendiren bir kurum olduğu*”, biçiminde nitelenen, kapitalizmin yükselişe geçtiği erken dönem düşüncesine benzer bir yapıda olduğunu ileri sürer. Ancak Keynes'in düşüncesini bu gelenekten farklı kılan, kapitalizmle serbest bırakılan para sevgisini amaç değil, insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması için aracılık olarak görmesi ve bu ihtiyaçların karşılanıp, iktisadi sorunun ya da kıtlığın ortadan kalktığı bolluk aşaması ile birlikte bu tür güdülerin yok olacağı öngörüsünde bulunmasıdır.

Apostles, Bloomsbury ve “İyi Yaşam”

Keynes'in mevzubahis yaklaşımının gelişmesinde, Cambridge'deki öğrencilik yıllarında üyesi olduğu ve George Edward Moore'un da yer aldığı Apostles (Havariler) adıyla bilinen cemiyet ve bir bölümünün bu cemiyetin de üyesi olduğu, daha çok sanatçıların ve yazarların oluşturduğu Bloomsbury⁸ grubunun etkisi büyüktür.

Keynes, G. E. Moore'un “*Principia Ethica*” isimli çalışmasının hayatında derin izler bıraktığını ifade etmekte⁹ ve kendisi ile Apostles (Havariler) grubundaki arkadaşlarını, Benthamcılıktan (Benthamism) kurtardığını ileri sürmektedir (Mini, 1991, s. 62).

⁸ Bu grubun içerisinde, ressamlardan Duncan Grant, Venessa Bell, Roger Fry, Dora Carrington; yazarlardan E. M. Foster, Virginia Woolf, David Gamett ve eleştirmenlerden Lytton Strachey, Clive Bell, Desmon McCarthy yer alır (Goodwin, 2006, s. 217).

⁹ Moore'un temel felsefesini benimsemesine rağmen, Keynes “*Principia Ethica*”ya yapıcı eleştiriler de sunan bir takipçidir. 1938'de yazdığı “*Erken Dönem Düşüncelerim (My Early Beliefs)*” isimli yazısında Moore'a yönelik yaklaşımını şu sözlerle dile getirir: “*Gerçek tecrübeye uyacak kadar çok az ve dar kapsamlı olmasına rağmen, “Principia Ethica”nın temel sezgilerinden bir şey değiştirmem için hiçbir sebep görmüyorum*” (Keynes, 1938 [2012], s. 444).

Bentham'a göre "iyi" (good) en fazla sayıda olanın, en fazla faydaya veya tatmine neden olması demektir (Mini, 1991, s. 63). Moore'un "ideal faydacılığı (ideal utilitarianism)", "iyi" ile fayda veya tatmini eş tutmanın "doğal bir yanılgı (naturalistic fallacy)" olduğunu iddia eder. "İyi"; görev, toplumsal yükümlülük gibi konularda bireye sorumluluk yükleyen bir eylemi gerçekleştirmenin gerekçesidir. Bu tanım, Moore'un etiğinin niçin faydacılığa karşı olduğunu da açığa çıkarır. Zira, onun "iyi"liği tanımlanamayacak bir özelliktir. "İyi" olan, sezgisel yönelimle bulunabilecek, yalın ve doğal olmayan bir niteliğin adıdır (Mini, 1991, s. 63; Skidelsky, 2010). Moore'un "*Principia Ethica*"nın son bölümünde (The Ideal) en değerli ya da "iyi" diye tanımladığı şeyler, dostluk ile sanat ve doğadaki güzel nesnelere hazzı olarak tanımlanabilen belirli bilinç durumlarıdır¹⁰ (Goodwin, 1996, s. 219; Mini, 1991, s. 62).

Goodwin, özellikle felsefe eğitimi almamış olanlar için Moore'un çalışmalarını okumak ve yorumlamak kolay olmadığından, onun hem Keynes hem de Bloomsburyler için yol gösterici olmamış olabileceğini vurgulasa da, Backhouse ve Bateman (2011a, s. 71) Moore tarafından serdedilen bu düşüncelerin Keynes'in kapitalizm hakkındaki görüş ve ileriye dönük tahminlerinde önemli etkisinin olduğu kanısındadır Keynes nezdinde fayda maksimizasyonu gibi iktisadi amaçlar, tüm toplum için "iyi yaşamı" mümkün kılacak bir araç ya da aşama olmaktan başka bir şey değildir.

Bloomsbury grubu içerisinde yer alan Roger Fry'nin, Bloomsburylerin "medenileşme" (civilization) adını verdiği ve bir toplumun etik amaçlarının, biyolojik veya zorunlu gereksinimlerinin yeterince karşılanması, gösteriş veya öykünme güdüsünün sınırlandırılması ve böylelikle zorunlu ihtiyaçlardan arta kalan kaynakların bilim ve sanata aktarılması gerektiğini öngören doktrinini (Goodwin, 2006, s. 222), Keynes'in "iyi yaşam" düşüncesi ile aynı paralelde olması tesadüf değildir. Fry'nin "gerçek yaşam" (actual life) ve "imgesel yaşam" (imaginative life) diye tasvir ettiği dünyada, her iki tür yaşamın ihtiyaçları belli kısıtlar altında aynı anda elde edilebilir niteliktedir (Goodwin, 2006, s. 220–221). Oysa Keynes, Fry'nin "imgesel yaşam" diye tanımladığı dünyayı, kapitalizmin bolluk aşaması olarak tasavvur eder. Bu bolluk dönemi gelene kadar açgözlülük, tamahkârlık, tefecilik gibi kötü olarak nitelenen ahlaki özellikler bireyler için kabul edilebilir niteliklerdir (Keynes, 1930 [1963], s. 372). Toplumun "imgesel yaşama" veya "iyi yaşama" yöneldiği aşama için hem Keynes hem de Bloomsburylerin öngörüsü, davranış ve kurumların değişmesi gerektiği, aksi takdirde yaşamın insanların birbirleri üzerinde yarattığı gösteriş veya öykünme etkisinin yol açacağı "görelî ihtiyaçların" iyi yaşama aktarılacak kaynakları yok edeceği biçimindedir (Goodwin, 2006, s. 222). Keynes'in bireylerin, sürekli diğerlerinin sahip olduğu şeylerin peşinde olması olarak tanımladığı doyumsuzluk veya para sevgisi ile ifade etmeye çalıştığı da budur.

¹⁰ "İyilik" (goodness) veya "kötülük" (badness), onu oluşturan parçaların toplamı olarak değil, her zaman belirli bir bilinç durumu tarafından bir bütün olarak belirlenmektedir. Buna "organik birlik" (organic unities) denir.

Bloomsbury'den çıkan E. M. Foster'ın "*Howards End*" isimli eseri de Keynes'in çeşitli iktisadi sorunlar karşısında devletin ne tür müdahalelerde bulunması gerektiğine yönelik fikirlerin oluşumunda yol gösterici olmuştur. Bu eserin ana teması, çalışan sınıfın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek yaşam standartlarının üzerine çıkabilme isteğine mukabil, piyasa ekonomisi liderleri ve ilgili entelektüellerin bu kesimin sorunlarına karşı duyarsızlığıdır. Foster, tanımladığı bu sorunlara dair bir çözüm önerisi sunmamakla birlikte, Keynes'in de yaşamı boyunca temel kaygısı hâline gelen yaşama sanatının öğrenilmesine ilişkin daha sistematik bir kamu eğitiminin ve işsizliğin insani maliyetini hafifletecek bir hükûmet programının gerekliliğini gündeme getirmektedir (Goodwin, 2006, s. 231).

Keynes'in kapitalist sistemin büyük ölçüde iktisadi aktörlerin psikolojik davranışları ile yönlendirildiğini ileri süren ve *İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*'nin özünü oluşturan yaklaşımının oluşmasında Bloomsbury'nin etkisi göz ardı edilemez. Keynes'e göre yaşam hissiz bir mantıkla çalışmaz. Psikolojik ve duygusal etkiler de yaşamın belirleyici unsurlarıdır. Psikolojik etkilerle temellenen gerçeklik ise, ani ve sık kırılmalara maruz kalacak biçimde istikrarsızdır. Bentham psikolojisi istikrar üretirken Keynes psikolojisi modern Freudyen bir tarzda patolojik ve nörotik kavramları çağrıştıran istikrarsız bir yapıya sahiptir. Klasik Sistem denge eğilimliken Keynesyen Sistem'in dönemsel çöküşler yaşaması da bu nedenledir (Mini, 1991, s. 66). Bloomsbury üyelerine göre, bu tür çöküşler karşısında yapılması gereken mevcut düzeltme mekanizmalarının işleyeceğini varsaymak yerine, en iyi düzeltme mekanizması olan insanların temel psikolojik yaklaşımları ve birbirleri ile etkileşime girme aracı olan kurumların değiştirilmesidir (Goodwin, 2006, s. 224).

Keynes'in kapitalizmin doğası ve geleceğine ilişkin yaklaşımını radikal bir biçimde değiştiren Birinci Dünya Savaşı ve savaşın meydana getirdiği sonuçlar olmuştur. Bu konu hakkında 1919'da yazdığı ve ayrıca kapitalizme ilişkin ilk değerlendirmesi niteliğini de haiz "*Barışın İktisadi Sonuçları (The Economic Consequences of the Peace)*" isimli çalışmasının giriş kısmında, kapitalizmin kırılabilirliği ve bu psikolojik temelleri ile bağdaşan insan imgesi üzerine bir perspektif sunar: "Çok azımız Batı Avrupa'nın son elli yıldır yaşadığı iktisadi örgütlenme biçiminin yoğun biçimde alışılmadık, istikrarsız, karmaşık, güvenilir olmayan ve geçici doğası olduğu kanaatine vardık." Bu sözler Keynes'in felsefesinin, XIX. yüzyıl kapitalizmine işaret eden "doğal", "akılcı" ve "sürekli" gibi Kartezyen ve faydacı felsefenin niteliklerini taşımadığını gösterir. Ayrıca sistemin işleyişinin bir "aldatma" (deception) psikolojisi üzerine temellendiğini vurgulayan Keynes, üretim yapanların mevcut durumlarında bir iyileşme beklentisi içinde bulduklarını, üretimin büyük bölümünü kendilerine mal edenlerin ise fark edilir biçimde onu kullanmaktansa, uygulamada çok azını tüketmeyi tercih ettiklerini gözler önüne sermektedir. Öyle ki üretimin neredeyse onda dokuzunu tasarruf etmek ve sermaye birikimine aktarmak erdem hâline

gelmiştir (Mini, 1991, s. 67). *Laissez-faire*'nin XX. yüzyıl için uygun bir iktisadi sistem olmadığını altını çizen Keynes, ayrıca savaş sonrası Almanya'dan ödenmesi istenen tazminatın, Kıta Avrupa'sında savaş öncesi refahın dayandığı ekonomik mekanizmayı ortadan kaldıracağını da öngörmektedir.

Kısa ve orta vadede değişime ilişkin gerçekçi ve deneysel stratejiler sunan, uzun dönemde ise kapitalizmin alternatif bir topluma dönüşmesini amaçlayan radikal fakat deneyimli bir reformcunun manifestosu olarak yorumlanan (O'Donnell, 1992, s. 787) Keynes'in "Bir Kapitalizm İncelemesi" (An Examination of Capitalism) başlıklı notları, her ne kadar bir kitabın içindekiler kısmından ve birkaç kısa nottan ibaret olsa da, onun G. E. Moore'un etkisi ile oluşan etik temelleri, pratik felsefesi, iktisadın bir araç olarak merkezî önemi ile tarihsel değişim, siyaset ve toplum hakkındaki görüşleri gibi Keynes'in kavramsal yapısının pek çok yönünü bir araya getirmektedir (O'Donnell, 1992, s. 787). Söz konusu kitap taslağı¹¹ üç temel bölümden oluşmaktadır: "İdeal" başlıklı birinci bölüm; Keynes'in 1930'da yazdığı "*Torunlarımızın Ekonomik Olanakları*" isimli, XXI. yüzyılda ortaya çıkacağını düşündüğü ve bireylerin "para sevgisi" sayesinde toplumların bir bolluk seviyesine ulaşacağını, böylelikle kapitalist sistemin özelliği sayılan iktisadi faaliyetin temel yönlendiricisi durumundaki davranışlardan kurtularak, kendilerini ahlaki bir yaşama sanatına adayabileceklerini öngören ve bu bağlamda ideal bir topluma işaret eden felsefi incelemesinin özeti olarak yorumlanabilir. "Aktüel" (Actual) adı altındaki ikinci bölüm; kapitalist sistemin avantajları (doyumsuzluğun teknolojik gelişme, çok çalışma ve tasarruf davranışını teşvik etmesi, bireysel sorumluluk, bağımsızlık vb.) ve dezavantajları (adil bir sistem olmaması, kötü hisleri teşvik etmesi vb.) ile başarısızlığı ve düşüşünü (decay) ortaya koymaktadır. "Olası" (Possible) başlıklı üçüncü bölüm ise; kapitalizmi mevcut konumundan, ideal topluma taşımada pozitif veya negatif etki gösterebilecek politika ve stratejileri araştırmaktadır. Bu kitap taslağının genel itibarıyla kapitalizmin ahlaki kritiğine odaklandığı, Keynes'in üçüncü bölümde yer alan "*amacımız kapitalist makineyi sağlam ahlaki ilkelerle uyumlu biçimde korumaktır, değişimin nedenleri temelde teknik değil, ahlakidir*" ifadesi ile açık biçimde anlaşılmalıdır.

Para Sevgisi ve "İyi Yaşam"

Kapitalizmin iktisadi başarısının kaynağı, Keynes'e göre, "*iktisadi mekanizmanın temel motive edici gücü olarak bireylerin para kazanma (money-making) ve parayı sevmenin (money-loving) yoğun cazibesine bağımlılığıdır*"¹² (Keynes, 1926 [1963], s. 319). Ancak daha fazla para kazanma güdüsünün tetiklediği doyumsuzluk, erdemli bir

11 O'Donnell'in "*The Unwritten Books and Papers of J.M. Keynes*" isimli çalışmasında, "Bir Kapitalizm İncelemesi (An Examination of Capitalism)" başlığı ile Keynes'in iki farklı versiyondaki taslağı yer almaktadır.

12 Keynes, para sevgisini, aralarındaki farkı her zaman vurgulamasa da, iki anlamda kullanmaktadır. Birincisi amaçsız zenginlik arayışıdır. İkincisi ise para biriktirme ya da para harcamama eğilimidir. Ancak burada vurgulanan cimriliktir. Birincisi kapitalizmi tetikleyen itici güçtür (Skidelsky, 2009, s. 142). Bu nitelik farklı bir ifade ile kapitalizmin dinamik niteliği veya sürekli genişleme eğilimi biçiminde ifade edilebilir (Heilbroner, 1985, s. 142). Harcamayıp biriktirmek ya da aşırı tutumluluk ise kapitalizmin önüne bir engel olarak çıkar. Birincisi ahlaki olarak, ikincisi ise ekonomik olarak etkin değildir (Skidelsky, 2009, s. 142).

yaşam amacı ile ters düşer ve etik iyiliği (ethical goodness) azaltır. Keynes, etik pareto-optimumuna inanır. Maddi ilerleme ya da zenginlik (wealth), evrenin iyiliğini, etik iyilik miktarını azaltmaya başladığı noktaya kadar arttıracaktır (Skidelsky, 2009, s. 153).

Keynes para sevgisini, “*korkunç bir hastalık, akıl hastalığı uzmanlarına biraz ürpererek teslim edeceğimiz yarı suçlu, yarı patolojik eğilimlerden biridir*” (Keynes, 1930 [1963], s. 369) ifadesi ile betimler. Ona göre kusurlarına rağmen, iyi yaşamın aracı olan bu psikolojik eğilim, teknolojik gelişmenin de etkisi ile uzun vadede insanların biyolojik veya mutlak ihtiyaçlarının tatmini anlamında “iktisadi sorunun” çözümüne kaynaklık edecektir. Kendi ifadesiyle, “*istekli ve amaçlı para kazanma meraklıları, bizi kendileri ile birlikte ekonomik bolluğun kucacağına taşıyabilecekler*”¹³ (Keynes, 1930 [1963], s. 368).

Keynes, “mutlak ihtiyaçlara” vurgu yapmasına rağmen, “*tatmin edildiklerinde bizi emsallerimizin üzerine çıkaran ve bize, onlardan üstün olduğumuzu hissettiren*” (Keynes, 1930 [1963], s. 365) ihtiyaçlar diye tanımladığı “görelî ihtiyaçların” farkındadır¹⁴. Onun bakış açısı ile, “*üstünlük arzusunun karşılayan bu ihtiyaçlar, aslında doyurulmaz nitelikte olabilir; sonuç olarak genel yaşam standardı ne kadar yüksek olursa olsun, bunlar da hâlâ o kadar yüksek olacaktır*” (Keynes, 1930 [1963], s. 365). Bu noktada söylenmesi gereken, makalesinde tüm ihtiyaçların biyolojik olduğunu varsaymasının, yaşadığı dönemin koşullarından kaynaklandığıdır. Sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin etkisi ile bu ihtiyaçlar karşılanacak, iktisatçıların temel sorun olarak gördükleri kıtlık, “*insan soyunun kalıcı bir problemi*” (Keynes, 1930 [1963], s. 366) olmaktan çıkacaktır.

Keynes, bir bolluk dönemi gelip, “*iktisadi sorun*” çözüldüğünde, insanlar Keynes’e göre, ilk kez gerçek ve daimî bir sorunla karşılaşacaklarını öngörmekte ve bunu şu sözlerle dile getirmektedir: *Bilimin ve bileşik faizin kazandırdığı iktisadi kayguların baskısından kurtulan birey böylelikle edindiği özgürlüğü ve boş zamanını nasıl doldurmalı ki, bilgece, hoş ve iyi bir yaşam yaşayabilsin?* (Keynes, 1930 [1963], s. 367). İktisadi faaliyetin amacının servet artışı değil, iyi yaşam olduğunu düşünen Keynes yukarıdaki sorunun cevabını şöyle verir (Keynes, 1930 [1963], s. 368):

...Bolluk ortaya çıktığında, onun tadını çıkarabilecek olanlar yaşama sanatının kendisini canlı tutup mükemmelleştirebilen, kendilerini yaşam araçlarına satmayanlar olacaktır.

Bolluk dönemine kadar para kazanma veya para sevgisi bir amaçtır. Bu dönem geldiğinde para kazanmak sosyal bir amaç olmaktan çıkacak, kapitalizmin

¹³ Keynes’in tahminlerine göre sermaye, yılda %2 oranında artış gösterirse, sermaye donanımı dünya çapında yarı yarıya ve yüz yılda yedi buçuk kat artacaktır (Keynes, 1930 [1963], s. 363). Bu ilerleme sürecinde teknolojik işsizlik önemli bir sorun olarak belirse de, bu süreç geçici bir adaptasyon evresidir (Keynes, 1930 [1963], s. 364).

¹⁴ Skidelsky ve Skidelsky (2012) Keynes’in temel ihtiyaçların önemli olduğu bir dönemde yaşadığını ve görelî ihtiyaçların üzerinde durmaya değer nitelikte olmadığını vurgulamaktadır. Yazarlara göre bu durum, günümüzde tersine dönmüş, hane halklarının hatta yoksulların bile harcamalarının büyük bölümünü görelî harcamalar oluşturmaya başlamıştır.

içerdiği ahlaki olmayan nitelikler de ortadan kalkacaktır. Bir diğer deyişle Keynes düşüncesinde, karakteristik güdü ve davranışlar ile kapitalist toplum, insan evriminin nihai sonucu değildir. Kapitalist düzenin üzerine temellendiği davranışsal özelliklerden hoşnutsuzluğunu dile getiren yazar, bolluk dönemi ile birlikte bu niteliklerin de değişeceğini ileri sürer (Chernomas, 1984, s. 1010). Kendi ifadeleriyle, (Keynes, 1930 [1963], s. 369):

... servet biriktirmek artık toplumsal bakımdan yüksek bir önem taşımamaya başladığında, ahlak kurallarında da önemli değişiklikler ortaya çıkacaktır. O zaman iki yüzyıldır bizi etkisi altına almış olan, insanların en istenmeyen özelliklerinden bazılarını en erdemli davranış mertebesine çıkardığımız sahte ahlaki ilkelerin çoğundan kurtulabileceğiz. Para kazanma dürtüsüne gerçek değerini verebileceğiz...

Bolluk dönemi ve dolayısıyla erdemli bir yaşam uğruna bu kötü dürtülere en azından bir yüzyıl daha göz yummak gerektiğini ise şöyle ifade eder (Keynes, 1930 [1963], s. 372):

Ancak dikkatli olun! Bunların henüz zamanı gelmiş değil. En azından daha bir yüzyıl boyunca kendimizi ve diğer herkesi iyinin kötü, kötünün iyi olduğuna inandırmamız gerekiyor. Çünkü kötü yararlı, iyi yararlı değil. Hırs ve tefecilik ve ihtiyatı bir süre daha tanrılarımız olarak kabul etmeliyiz. Çünkü sadece onlar bizi gereklilik tüneline geçirip gün ışığına çıkarabilir.

Ayrıca, Keynes “*iktisadi sorunun önemini abartıp, daha büyük ve daha kalıcı önem taşıyan meseleleri, onun gereği olduğunu varsaydığımız şeylere kurban etmememiz*” (Keynes, 1930 [1963], s. 373) konusunda da uyarıda bulunmaktadır.

Özetlemek gerekirse Keynes’e göre, gelir ve servet arttıkça insanlar bu gelir ve servet artışı ile iyilikleri arasında sürekli artan bir ilişki olmadığının farkına varacak, böylelikle para kazanma insanların temel ticari güdüsü olmaktan çıkacak ve insanlar aile bağları, arkadaşlık, sosyal faaliyetler gibi “iyi yaşamın” kaynağı gayri maddi malların önemini fark ederek bunlara yönelecektir. Bir diğer deyişle, para sevgisi uzun vadede ahlaki yaşama sanatını mümkün kılacaktır.

Keynes’in bu öngörüsü belli yönleri ile mutluluk ekonomisinin ampirik çalışmalarda elde ettiği bulgularla aynı şeyleri ima eder (Carabelli ve Cedrini, 2011). Mutluluk konusundaki ampirik çalışmalar da Keynes gibi paranın mutluluk satın almadığı (Easterlin, 1974; Easterlin, 2003; Layard, 2005, 2006)¹⁵ ve insanlar için önemli olanın ilişkiler, dinî inanç ve ibadet, eğitim, sağlık gibi gayri maddi mallar olduğu sonucuna ulaşır. Bireyler ve hane halkları açısından gelir daha üst

15 Robert Easterlin’in, 1974’te yayınladığı “İktisadi Büyüme İnsanın Şansını Geliştirir mi?” (Does Economic Growth Improve the Human Lot?) başlıklı bu alanın öncü çalışmasında 1946-1970 döneminde ABD’de ortalama kişi başına düşen gelir iki kat artmasına rağmen, elde ettiği ampirik bulgulara göre ortalama mutluluk aynı düzeyde kalmıştır. Layard (2005) literatüre “Easterlin paradoksu” olarak geçen bu sonuca Batı toplumları için ulaşmıştır. Layard (2003) kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi araştırdığı bir başka çalışmasında, kişi başına düşen gelirin belli bir eşik değere (15000 dolar) kadar mutluluğu arttırdığını tespit etmiştir. Yazara göre, kişi başına düşen gelirin bu eşik değerin üzerine çıkmasının ülkelerin mutluluk düzeyleri üzerinde bir etkisi yoktur.

mallara ulaşmada ihmal edilmeyecek bir önem taşısa da, gelir arttıkça mutluluk da buna paralel olarak artmamaktadır. Çünkü insan davranışını etkileyen tek güdü, ana akım iktisadın öne çıkardığı üzere kişisel çıkar güdüsü değildir. Amartya Sen'in vurguladığı sempati ve bağlanmanın (commitment) insan davranışları üzerinde güçlü etkileri vardır (Becchetti, 2008, s. 191). Ayrıca gelir ve mutluluk ve dolayısıyla iyilik arasındaki ilişki, bireysel kararların alındığı spesifik bağlam ve bireylerin psikolojik durumlarına (Easterlin, 2003) bağlı şekilde daha karmaşık bir süreçtir.

Keynes'in düşüncesi ile mutluluk ekonomisi, maddi çıkar peşinde koşmanın insanlara mutluluk getirmeyeceği noktasında uzlaşılan nokta Keynes'in gelir ve servet artışı ile insanların doğal olarak gayri maddi mallara yöneleceğini öngörmesi, buna karşın mutluluk ekonomistlerinin daha iyi bir yaşam için çeşitli politika önerileri sunmasıdır. Bu yönüyle mutluluk ekonomisi, belki de Keynes'in analizinin tamamlayıcısı niteliğindedir. Mutluluk ekonomistlerinin ileri sürdükleri ve daha fazla para kazanma arzusunun biçimlendirdiği ekonomik doyumsuzluğun önüne geçebilecek politika önerileri, Keynes'in analizinin eleştirisi kısmında ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

“İyi Yaşamın” Diğer Temel Gereklilikleri

Keynes, iyi yaşam aracı olarak tanımladığı para kazanma arzusunun, uzun dönemde toplumlara kıtlıktan bolluğa taşıyacağı kehanetinde bulunurken (Keynes, 1930) bu psikolojik eğilimin risk, belirsizlik ve bilgi eksikliğinin etkisiyle (Keynes, 1926 [1963]) kapitalist sistemi ciddi toplumsal ve ekonomik sorunlara maruz bırakacağını ileri sürer (Atkinson ve Oleson, 1998, s. 1025). “Nedeni, konumları ve becerileri açısından şanslı olan bazı bireylerin belirsizlik ve bilgisizlikten avantaj sağlayabilmeleridir ve ayrıca aynı nedenden dolayı büyük girişimcilik çoğu kez piyangoya dönüştüğünden büyük servet eşitsizliği ortaya çıkmaktadır ve yine aynı faktörler işsizliğin, makul beklentilerin doğru çıkmamasının, etkinlik ve üretimdeki bozulmanın da nedenidir. Ancak çözüm bireylerin faaliyetleri dışındadır.” (Keynes, 1926 [1963], s. 317–318)

Keynes, kendisinin de mensubu olduğu Cambridge iktisadının öncülerinden Marshall ve Pigou'nun izinden giderek, piyasa mekanizmasının mezziyetlerini kabul etmekle birlikte, başarısızlıklarının da farkına varmıştır. Bu bağlamda bireysel davranışın toplumsal refah üzerindeki etkilerini izleyip, devlet müdahalesi lehinde sistemin bir bütün olarak işleyişini sağlayacak temel gereklilikleri, hâlihazırda yaşanan sorunları ve bunlara yönelik çözüm yollarını ortaya koymuştur (Marcuzzo, 2006, s. 131).

Tam İstihdam ve Bireysel Özgürlük

Keynes'in vizyonu, nispeten daha kısa bir sürede kıtlık aşamasından bolluk aşamasına ulaşabilmesi için tam kapasitede işleyen bir toplumdur. Keynes'in niçin tüketime bağlı

yatırımlar aracılığı ile tam istihdam politikasını takip ettiği sorusunun cevabı da budur. Yatırım düzeyindeki artış, Keynes'e göre hem teknik hem de etik bir amaca hizmet eder. Yatırımlar bir yandan geliri arttırırken diğer yandan bireylerin yaşam standardını yükseltir ve bireylerin iyi yaşam olanaklarını çoğaltır (Skidelsky, 1993, s. 96). Keynes, kapitalist sistemin “*en dikkat çeken hatalarından birinin tam istihdamı sağlamadaki başarısızlığı*” (Keynes, 1936 [2013], s. 372) olduğunu ısrarla belirtir ve Genel Teori’de amacı, eksik istihdam dengesi ile başa çıkacak ve böylelikle toplumları bolluk aşamasına taşıyacak politikalar üretmektir (Chernomas, 1984, s. 1008).

Keynes’e göre eksik istihdamın kaynağı belirsizliktir¹⁶. Bireylerin, geleceğin ne getireceği konusunda bilgi sahibi olmamaları hem klasik rasyonalite varsayımına darbe indirmekte hem de bireylerin likidite tercihini etkilemektedir. Belirsizlik ortamında, G. E. Moore’un iyiliği bulmak için nesnel ölçülerden çok sezgilere dayanması gibi, Keynes de bilginin kaynağını inanç, sezgi, geçmişte yaşadığı tecrübeler ve alışkanlıklar olarak görür. Bunlara binaen varılan “uzlaşım” veya “anlaşmanın” (*convention*) özü, *bir değişiklik beklemek için spesifik nedenler istisna olmak koşulu ile mevcut durumun sonsuza kadar devam edeceği varsayımına dayanır. Bu mevcut durumun sürekli devam edeceğine gerçekten inanıyor olmamız anlamına gelmez... Keynes’e göre mevcut bilgimiz matematiksel olarak hesaplanmış bir bekleyiş için yeterli bir temel sağlamaz... Piyasanın değerlendirilmesine olası hasıla ile hiçbir şekilde ilişkisi olmayan her tür düşünce girer*”¹⁷ (Keynes, 1936 [2013], s. 152).

Bireylerin likidite tercihlerinde de bu tür düşünceler etkilidir. Para belirsizlik ortamında psikolojik bir güvence sağlamakla beraber, parayı elde tutmak, aynı zamanda yatırım yapmanın alternatifi ve harcama kararlarını ertelemenin bir yoludur. Tasarruf sahiplerinin geleceğe ilişkin olasılıklar hakkında kötümserliğe kapılması, bu kararın alınmasının en önemli nedenidir. Zira bu durum, kazanılan tüm gelirin harcanacağı, optimum bir yatırım düzeyinin ortaya çıkacağı hiçbir garantisi olmadığını gösterir. Keynes’in bu nedenle laissez-faire doktrininin teorik temellerinin yetersizliğine karşı yönelttiği eleştiri ağırlıklı olarak faiz oranı ve yatırım hacminin kendi kendini düzeltme yeteneğine sahip olduğu düşüncesini hedef alır (Keynes, 1936 [2013], s. 339). Bu ise mevcut tüm kaynakların istihdam edilmesini sağlayacak hiçbir doğal eğilimin bulunmadığı, yani eksik istihdamın olduğunu söylemek anlamına gelir. Keynes’in

16 Keynes’in 1908’de King’s Collage’a tez olarak sunduğu ve “*Olasılık Üzerine Bir İnceleme (A Treatise on Probability)*” ismi ile 1921’de yayımlanan “olasılık teorisi”, aktörlerin karar almaları için gerekli olan bilgiyi geleneksel teorinin ileri sürdüğü gibi basit bir biçimde elde etmenin mümkün olmadığını savunur. Bu nedenle ona göre davranış, optimal kararlar alan rasyonel bireylerle nitelenemez. Keynes, belirsizlik ortamında insanların gerçekte nasıl davrandığına dair kendi gözlemlerine dayanarak akıl yürütmeyi tercih etmiştir. Ayrıca insanların ahlaki yargılarının, davranışlarını etkilediğinin farkındadır. Cambridge’deki öğrencilik yıllarında etkisinde kaldığı felsefeci G. E. Moore gibi insan davranışının “fayda maksimize etme” ile sınırlandırılmasını ısrarla reddetmiştir. Bireylerin basit fayda maksimizasyonundan ziyade çoğunlukla daha önemli bir ilke güdüldüğüne inanmaktadır (Backhouse ve Bateman, 2011a, s. 57).

17 Yatırımların artması Keynes’e göre girişimcilerin matematiksel hesaplarına değil, hayvani iştaha (animal spirits), yani başarılı olacaklarına dair iyimserliklerine bağlıdır. Genel Teori’de bunu şu sözlerle dile getirir: “İnsan doğası, bir fabrika, demir yolu, maden veya çiftlik kurarak bir fırsat yakalama, bir tatmin elde etme düşüncesinde olmasaydı (kar elde etme dışında), sadece kuru bir hesaplama dayalı olarak daha fazla yatırım yapılması söz konusu olmayabilirdi.” (Keynes, 1936 [2013], s. 150).

çözümü, devlet tarafından yönetilmesi ve kontrolü ile sermaye stokunun ve yatırımların artık kıt olmadığı bir noktaya kadar artırılmasıdır¹⁸. Bu noktada, faiz oranları sıfır olduğu gibi mülkiyetin de tek başına hiçbir getirisi olmayacaktır (Crotty, 1983, s. 59).

Keynes devlet müdahalesinin önemine işaret etse de, bireysel kararların avantajlarını sorgulamaz. Ona göre, kapitalist sistemde “*istihdam edilen faktörlerin ciddi ölçüde yanlış istihdam edildiğini varsaymanın bir nedeni yoktur. Tabii ki tahmin hataları vardır; fakat bunlar kararların merkezileşmesi yoluyla engellenemez. Çalışma istek ve yeteneğinde olan on milyon kişiden dokuz milyonu istihdam edildiğinde, bu dokuz milyonun yanlış yönlendirilmiş olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Keynes'e göre kapitalist sistemin temel sorunu, dokuz milyon kişiye farklı alanlarda iş sağlanması ile ilgili değil, istihdam edilmeyen bir milyon kişiye iş bulunmamış olması*” ile ilgilidir (Keynes, 1936 [2013], s. 379).

Keynes, tam istihdam sağlanmak isteniyorsa, Klasik Sistem'in boşluklarının doldurulması gerektiğini söyler. Bunun yolunun ise “Manchester Sistemi'nden” vazgeçmek değil, iktisadi güçlerin serbest işleyişinin gereksinim duyduğu ortamın doğasının anlaşılmasından geçtiğini belirtir (Keynes, 1936 [2013], s. 379). Keynes, bireyciliğin avantajlarını¹⁹ kabul etse de, Klasik İktisadi Liberalizmin öncüsü Adam Smith gibi serbest piyasayı yöneten ilkelerin köklerinin insan tabiatında yattığını ve bu ilkelerin her koşulda adil ve yararlı sonuçlar meydana getireceği kanısında değildir (Weisskopf, 1973). 1926'da yazdığı “*Laissez Faire'nin Sonu*” isimli makalesinin ilk paragrafında, Klasik Liberalizm'den farklı olarak doğal özgürlüğü reddeder ve özel çıkarların toplumsal çıkarları garanti etmeyeceğini şu sözlerle dile getirir: “*Bireylerin iktisadi faaliyetlerinde yerleşik bir doğal özgürlüğe sahip oldukları doğru değildir. Sahip olanlara veya elde edenlere daimî haklar veren bir sözleşme (compact) bulunmamaktadır. Dünya, özel ve toplumsal çıkarların her zaman örtüşeceği bir biçimde tepeden idare edilmez. Uygulamada bunların örtüşecek şekilde idaresi, burada, aşağıda bulunmaz*” (Keynes, 1926 [1963], s. 312). Bu alıntıda Keynes, bireysel çıkarların her koşulda toplumsal olarak fayda getirecek sonuçlar sağlamayacağını ima eder. Keynes, iktisadi özgürlük aracılığı ile bireysel çıkarların hem birbirleri hem de kamu faydası ile çatışma hâlinde olmaması için yönetim koordinasyonunun gerektiğini ifade eder. Çünkü “*kişisel çıkarın genellikle bilinçli olduğu da doğru değildir; çoğu zaman kendi amaçlarını elde etmek için ayrı*

18 Keynes, Genel Teori'de piyasada belirlenen yüksek faiz oranlarının hem eksik istihdam hem de toplumsal eşitsizliğe etkisini ortadan kaldırmak için faiz oranlarının sıfır olduğu noktaya kadar sermayenin artırılmasını öngörür. Her ne kadar bu çalışmada açık ekonomide sermaye mobilitesinin faiz oranlarına etkisi hakkında bir şey söylemeye de, 1930'lar ve 1940'lar boyunca gerek ülke içinde gerekse de uluslararası sistemde serbest ticaret kapitalizminin veya laissez faire kapitalizminin yerini alabilecek, daha etkin ve daha insancıl bir sistem niteliklerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ulusal olarak kendi kendine yeterlilik için önerisi, sermaye çıkışı tehdidini ortadan kaldırmak ve uluslararası sektör kaynaklı sorunlardan ülke ekonomisini yalıtılmaktır (Crotty, 1983).

19 Keynes, bireyciliğin iktisadi ve ahlakî erdemleri olduğunu düşünür. “*İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi*”nin son bölümünde, geniş bir özel girişim ve sorumluluk alanı içerisinde bireyciliğin üç temel yararı olduğunu ileri sürer. Birincisi bireysel karar alma ve bireysel çıkarın neden olduğu etkinlik avantajlarıdır. Keynes'e göre bireysel karar alma ve bireysel sorumluluğun sağladığı etkinlik avantajı, XIX. yüzyılda olduğu sanıldığından bile daha fazladır. İkinci avantajı, kişisel özgürlüğün koruyucusu olmasıdır. Ayrıca farklı yaşam biçimlerinin de himaye edicisidir (Keynes, 1936 [2013], s. 380).

hareket eden bireyler, bunlara ulaşmak için bile fazla bilgisiz ve zayıftır” (Keynes, 1926 [1963], s. 312). Adam Smith’e göre, bireyler kendilerinde var olan davranış ilkeleri ile doğal düzen içerisinde kendi çıkarlarının en iyi hüküm vericisidir. Bu yüzden bireyin kendi yol ve yordamını takip etmede serbest bırakılması gerekir. Oysa Keynes, bu alıntıda açıkça tüm toplumun yararına hizmet edecek sonuçlara ulaşmak için gerekli bilgi ve bilince sahip olmayan bireylerin, bu sonuçlara ulaşmak ya da Klasiklerin sözünü ettiği doğal özgürlüğü elde etmek için başka araçlara ihtiyaç duyduğunu belirtir. Dolayısıyla bireylerin kişisel çıkarları peşinde koşması, Adam Smith’in kasap, fırıncı, biracı temelli çok alıntılanan pasajında ifade ettiği gibi, her zaman toplumsal fayda yaratmaz, işsizlik ve kaynak israfına da yol açabilir (Marcuzzo, 2006, s. 130).

Tam istihdamı sağlama maksadıyla yapılacak merkezî kontroller, hükûmetin geleneksel işlevlerinin büyük ölçüde genişlemesini gerektirecektir. Ancak hükûmetin müdahale alanındaki bu artışa rağmen, bireysel avantajların varlığını olanaklı kılan özel teşebbüsün üretim ve bölüşümdeki ağırlığını koruduğu geniş bir alan da bulunmaktadır (Keynes, 1936 [2013], s. 379–380). Keynes bu nedenle çoğu durumda, *“denetim ve organizasyon birimi için ideal büyüklüğün, birey ile modern devlet arasında bir yerde” (Keynes, 1926 [1963], s. 313)* bulunduğunu ileri sürer. Keynes yaklaşımında, özel ve kamusal eylem arasındaki sınırlar özü itibarıyla pragmatik niteliklidir ve mevcut koşulların ortaya çıkardığı gereklilikler doğrultusunda farklılaşabilmektedir (Skidelsky, 1993, s. 97). Bireyciliğin iyi bir toplumun ön koşullarını sağlayabildiği ölçüde, devletin denetlediği faaliyet alanını daraltması mümkündür. Fakat bireysel faaliyet alanı dışına çıkan, toplum için gerekli faaliyetlerin devlet tarafından üstlenilmesi icap ettiğini Keynes şu ifadelerle dile getirmektedir (Keynes, 1926 [1963], s. 317):

Devletin en önemli gündemi, bireylerin hâlihazırda yerine getirdiği faaliyetler değil, bireyin alanı dışına çıkan faaliyetler, eğer devlet bunu yapmazsa kimsenin almadığı kararlardır. Hükûmet için önemli olan, bireylerin zaten yaptıkları şeyleri yapmak, bunları biraz daha iyi veya biraz daha kötü yapmak değildir; fakat, şimdi hiç yapılmayan şeyleri yapmaktır.

Keynes’in alıntıda “birey alanı dışına çıkan” diye ifade ettiği faaliyetler; yalnızca devlet tarafından sağlanabilmesi anlamında, teknik olarak sosyal hizmet niteliği taşıyan faaliyetlerdir. Para ve kredinin merkezi bir kurum tarafından kontrol altında tutulması, ticari faaliyetlerle ilgili bilginin toplanması ve yayılması, toplam tasarruflarla ulusal ve yabancı yatırımlar arasındaki dağılımın bireysel kararlardan ziyade, devlete ait birimlerle birlikte koordineli bir biçimde oluşturulması ile bir nüfus politikası gerekliliği gibi örnekler bireyin faaliyet alanı dışında yer almaktadır (Keynes, 1926 [1963], s. 317–319). Bu ve benzer çözümler, ayrıca kolektif eylemin kapitalizmin bir parçası olabileceğini de göstermektedir (Keynes, 1926 [1963], s. 319).

Keynes, bu önlemlerden özellikle yatırımların düzeyi ve rekabetçi girişimciler arasında yatırımların tahsisinin sosyal amaçlar doğrultusunda yapılması anlamı taşıyan

yatırım sosyalizasyonunu *Genel Teori*'de tam istihdama ulaşmanın tek yolu olarak öne çıkarmaktadır (Keynes, 1936 [2013], s. 378). Yatırım tahsisinin sosyal amaçlar doğrultusunda yapılması veya yatırım sürecinde devlet kontrolü ile ilgili açık bir tanım yapmaktan kaçınmış olsa da, müdahalenin kim tarafından ve nasıl gerçekleştirilmesi gerektiği hususuna dikkat çekmiş olması, muhtemel ahlaki-politik sorunların çözümüne kaynaklık edecek niteliktedir. Yatırımların dağılımında, yarı-otonom, yarı-bağımsız ve yarı-toplumsallaşmış (semi-socialised) kamu kurumlarının teknik uzmanlar tarafından idare edilmesi gerektiğini vurguladığı gibi bu kurumların seçilmiş yetkililer veya politikacıların doğrudan kontrolünden belli ölçülerde yalıtılması gerektiğini de dikkat çekmektedir (Crotty, 1983, s. 60–61). Bu tür önlemler, özel sektörün karmaşık iç yapısı üzerinde yönlendirici olacak ancak özel girişimciliği engellemeyecektir (Keynes, 1926 [1963], s. 318). Özel girişim ve sorumluluğunun faaliyette bulunabileceği hâlâ geniş bir alan bulunmaktadır ve bu alan içerisinde bireyciliğin geleneksel avantajları varlığını sürdürecektir (Keynes, 1936 [2013], s. 380). Tüketim ve yatırımların uyarılması için devletin işlevlerinin genişletilmesi, bireyciliğe ciddi bir saldırı olarak görülse de, Keynes'e göre mevcut iktisadi yapıların ortadan kalkmasını engellemek ve özel girişimin başarılı bir şekilde işleyişini sağlamak için gereklidir (Keynes, 1936 [2013], s. 380).

Keynes'in bu düşünceleri "Orta Yol (The Middle Way)" denilen olgu ile özdeşleşmesine neden olmuştur. İki savaş arası dönemde "orta", laissez faire kapitalizmi ve devlet sosyalizmi arasındadır. Marksizm'in Batı entelektüel çevrelerinde hâlâ etkili bir ideoloji olduğu dönemde Genel Teori'yi yazan Keynes, Bernard Shaw'a yazdığı bir mektupta, kapitalizmin kötülüklerine karşı Marks'ın öğretilerini skolastik ve sığ olarak nitelendirir. Ona göre, "orta yol" bu öğretilere nazaran kapitalizmin kusurlarına yönelik daha iyi bir çaredir (Brittan, 2006, s. 184–185).

Sosyal Adalet

Adil bir iktisadi sistem savunucusu olan Keynes, adaletin iyi bir yaşamın aracı olduğunu düşünür. Adil fiyat, yaşadığı dönemin Klasik liberalleri ile paralel biçimde, yetenek ve çabanın doğru biçimde ödüllendirilmesine dayalıdır. Dolayısıyla eşitlikçi (egalitarian) değildir (Skidelsky, 2009, s. 148). Keynes'in bu konuya ilgisinde Cambridge'deki Marshall geleneğinin etkisi de önemlidir (Groenewegen, 1995). Keynes "yaşadığımız iktisadi toplumun en dikkat çeken hatalarından biri olarak ihtiyari ve haksız gelir ve servet dağılımı" (Keynes, 1936 [2013], s. 372) olduğunu vurgulasa da, "gelir ve servet eşitsizliğinin sosyal ve psikolojik gerekçeleri olduğuna inanır" (Keynes, 1936 [2013], s. 374). Eşitsizliği kabul edilebilir kılan gerekçelerden biri, "para kazanma güdüsü ve özel servet sahipliği ortamını gerekli kılan faydalı insan faaliyetleridir". Diğeri ise, "para kazanma ve mülk sahibi olma fırsatlarının sağlanmaması durumunda, bireylerin çıkış yolunu acımasızlık, kişisel güç ve otoritenin kontrolsüz biçimde kullanılması ve kendilerini fazlaca abartmada bulabilecek tehlikeli insan eğilimlerinin, bu imkânların sağlanması ile nispeten zararlı olmayan alanlara yönlenebilmesidir" (Keynes, 1936 [2013], s. 374).

Keynes belli bir düzeydeki eşitsizliği, belirli bir işlevi olduğu gerekçesiyle kabul eder. Ancak gelir ve servet eşitsizliğinin eriştiği *“bugünkü seviyedeki büyük farklılıklar için”* bu gerekçelerin arkasına sığınmaz (Keynes, 1936[2013], s. 374). Onun ifade etmeye çalıştığı, faydalı faaliyetlerin meydana gelebilmesi ve zararlı eğilimlerin giderilmesi için belli seviyedeki eşitsizliğin göz yumulabilir olduğudur. Fakat *“oyunun, şimdiki gibi büyük menfaatlere hizmet edecek biçimde bu faaliyetlerin teşvikine ve bu eğilimlerin memnuniyetle karşılanmasına kaynaklık edecek biçimde oynanmasına gerek yoktur. Oyuncular oyuna alışır alışmaz, daha az menfaat, aynı amaca eşit derecede hizmet edebilir”*. Keynes’e göre burada önemli olan, belirli bir hedefe ulaşmada *“insan doğasının tamamen değiştirilmesi değil, insan doğasının idare edilmesidir”* (Keynes, 1936 [2013], s. 374). Keynes, Klasik yaklaşımın sermaye artışının kaynağı olarak bireysel tasarruflara ve tasarrufların ise büyük ölçüde zenginlerin sahip olduğu büyük miktardaki varlıklara bağlı olması nedeniyle gelir ve servet arasındaki farkı ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerin alınmaması gerektiği yönündeki görüşünü eleştirir (Keynes, 1936 [2013], s. 372). Klasik yaklaşıma göre, servet dağılımındaki eşitsizlik yüksek tasarruf eğilimi anlamına gelir. Tasarruflarla yatırımların dengelendiği varsayıldığında bunun sonucu sermaye stokunda ve büyüme oranında artıştır. Ancak Keynes’in, hem belirsizlik hem de bireylerin tasarruf eğilimleri nedeniyle ekonomide tam istihdam denge durumunu tesadüfi olarak gerçekleşebilecek özel bir durum olarak tanımlaması, bu varsayımların sorgulanmasına neden olur. Keynes’e göre tam istihdamın sağlandığı noktaya kadar, düşük tüketim eğilimi sermaye stokunu azaltır. Sadece tam istihdamın geçerli olduğu koşullarda düşük tüketim eğilimi sermaye stokunda artış yaratabilir (Keynes, 1936 [2013], s. 373). Keynes, bu nedenle mevcut kurumlarca yapılan tasarrufların yeterli olduğunu, gelirin yeniden bölüşümünü temin edecek önlemlerin tüketim eğilimini arttıracak biçimde gerçekleştirilmesinin sermaye stoku, büyüme ve istihdamın artmasına kaynaklık edebileceğini vurgulamaktadır (Keynes, 1936 [2013], s. 373). Skidelsky (2009, s. 148), Keynes’in gelir dağılımına ilişkin bu yaklaşımını, sosyalist amaçlar taşımaktan ziyade, *“tasarruf eğilimini azaltmaya yönelik bir yöntem”* olarak adlandırmaktadır.

Keynes, ayrıca veraset ve intikal vergilerini, gelir vergisine tercih ettiğini de aynı mantıksal doğrultuda açıklar ve *“gelir ve tüketimden alınan vergilerin azaltılabileceği ya da bu vergilerden kaçınılabileceği varsayılırsa maliye politikasının ağır veraset ve intikal vergileri içerecek biçimde düzenlenmesinin toplumun tüketim eğilimini arttırma yönünde etkileyeceğini”* (Keynes, 1936 [2013], s. 373) ve böylelikle büyüme ve istihdamı arttıracığını düşünür.

Keynes, yatırımları arttırmak için gerekli olan tasarrufları tetiklediği gerekçesiyle *“ılımlı yüksek faiz oranına”* iktisadi analizini de haklı çıkaracak biçimde karşı durarak, sürekli düşük faiz oranını eşitsizliğe karşı bir sosyal politika aracı olarak sunmaktadır (Keynes, 1936 [2013], s. 375). Doğal faiz oranı teorisine muhalif olan Keynes, sermayenin getirisinin faiz oranları ile ilişkilendirildiğini, bunların da bekleyişler ve psikolojik faktörlerin etkisi altında olduğunu ileri sürer. Bu nedenle piyasada oluşan faiz oranı adil değildir ve iş gücü

ve sermayenin gelirden elde ettiği pay, düşük faiz politikası ile değiştirilebilir (Fitzgibbons, 1988, s. 183). Keynes'e göre "faiz, toprak rantının sağladığından daha fazla bir gerçek fedakârlığı (genuine sacrifice) ödüllendirmez. Sermaye sahibi, sermaye küt olduğundan faiz geliri elde ederken toprak sahibi de toprak küt olduğu için rant geliri sağlar. Fakat toprağın küt olmasının kendine özgü gerçek nedenleri varken, sermayenin kütliğinin kendine özgü gerçek nedenleri yoktur" (Keynes, 1936 [2013], s. 376).

Uygun politika, sermaye kıtlığı ortadan kalkana kadar yatırım hacminin artırılmasıdır. Sermaye stokunun artışı ile uzun dönemde sermayenin kıtlık değeri büyük ölçüde azalır, hatta ortadan kalkar. Keynes'in işlevi olmayan yatırımcı olarak nitelediği rantiyerin "ötenazisi" ile ifade etmeye çalıştığı da budur. Böylelikle "sermayenin küt olması nedeniyle sahip olduğu değeri sömüren kapitalistin, kümülatif bir biçimde gelişen baskıcı gücü ortadan kalkar" (Keynes, 1936 [2013], s. 376). Keynes kapitalist sistemde rantiyerin bulunduğu evreyi, bu kesimin işlevini yerine getirdikten sonra ortadan kalkacak geçici bir evre olarak görür. Ancak bu evre aşamalıdır, belli bir zaman sonra bir devrime gerek kalmadan gerçekleşecektir (Keynes, 1936 [2013], s. 376).

Keynes'in haksız kazancı ortadan kaldırma anlamında faize bu yaklaşımı, iktisadi analizi ile de uyumludur. Çünkü yüksek faiz tam istihdam koşullarında, sermaye stoku ve büyümeye, tasarrufların uyarılması yoluyla katkıda bulunabilir. Ancak ekonomi genellikle eksik istihdam koşullarında seyrederek ve bu ortamda eksik olan da tasarruf değil yatırım olduğundan, yüksek faiz oranı daha fazla işsizlik ve gelir azalışına yol açar. Tasarrufların, harcamaya dönüşmeksizin iktisadi büyümeye katkısı yoktur (tasarruf paradoksu) ve bu koşullarda tasarruf sahiplerini ödüllendirmek işlevsizliği ödüllendirmek demektir. Bu ise, Keynes'in rantiyerin gelirden aldığı payı yeniden dağıtıcı vergileme ve faizi kalıcı olarak düşük bir oranda sabitleme fikrini de haklı çıkarır (Skidelsky, 1993, s. 98).

Keynes, işlevi olmayan yatırımcının yani rantiyerin ortadan kalkmasından sonra kabullenilebilir bir getiri (kâr) oranı ile finansör, girişimci ve diğerlerinin, zeka, azim ve yönetim becerileri ile makul koşullarda toplumun hizmetine sunmaya yönelerek, dolaysız bir vergileme düzeni yaratabileceğini ileri sürer (Keynes, 1936 [2013], s. 376–377). Böylelikle girişimcinin asıl nitelikleri hakkında da ipuçları veren Keynes'e göre (1923 [1963], s. 95), "iş adamını vurguncuya (veya rantiyere) dönüştürmek kapitalizme darbe vurmaktır; çünkü eşit olmayan ödüllerin kalıcılığına izin veren psikolojik dengeli yok eder. Herkes tarafından belli belirsiz kavranan normal kârlar iktisadi doktrini, kapitalizmin meşruiyeti için gerekli koşuldur. İş adamının kazançları (...) eğer faaliyetleri topluma katkıda bulunuyorsa kabul edilebilir".

Sınırsız servet arayışı veya para sevgisini bu alıntıda da eleştiren Keynes, eğer toplumda ödüller eşit değilse, kapitalizmi ayakta tutan psikolojik dengenin veya kapitalist düzenlemelerin ortadan kalkabileceğini ve meşru gerekçelerin olması gerektiğini ve sadece makul ve meşru gerekçeler sağlandığı takdirde

kabullenilebileceğini vurgular. Bu anlamda borsayı da yatırımları kolaylaştıran ancak sistemi büyük ölçüde istikrarsız hâle getiren bir kurum (Keynes, 1936 [2013], s. 150–151) olarak tarif eder. Spekülasyonun inanılmaz boyutlara ulaştığını dile getirir ve modern yatırım piyasalarının bu görünümünü gerekçe göstererek, evlilik benzetmesi ile spekülasyon faaliyetine karşı, girişim faaliyetlerinin önemini belirtir. Ona göre çağımızın kötülüklerine çare olacak şey, yatırımcının düşüncesini uzun vadeli hedeflere yönlendirmektir (Keynes, 1936 [2013], s. 159–160). Çünkü Keynes’e göre “*spekülatörler, girişim faaliyetinin gerektirdiği akış konusunda balonlar olarak hiçbir zarar vermeyebilir. Ancak girişim, spekülasyon girdabında bir balon hâline geldiğinde durum ciddidir. Bir ülkenin sermayesi bir kumarhanenin faaliyetlerinin yan ürünü hâline geldiğinde, işler muhtemelen kötüdür*” (Keynes, 1936 [2013], s. 159). Zira bu durum, gelir eşitsizliğini önemli ölçüde tetikler.

Keynes, piyasanın belirlediği faiz oranını sosyal adaletsizlikle ilişkilendirmenin yanı sıra, fiyat istikrarını adalet ve fiyatlar genel düzeyindeki dalgalanmaları da sosyal adaletsizlikle ilişkilendirir. Paranın değerinde yaşanan değişikliklerin veya fiyat istikrarsızlığının toplumun farklı kesimlerine yansımaları aynı ölçüde değildir. Paranın değerindeki değişim, herkes için veya her amaç için eşit ölçüde ortaya çıkmaz. Genellikle farklı sınıfları farklı ölçülerde etkiler ve dahası servetin bir kesimden diğerine transferine aracılık eder (Keynes, 1923 [1963], s. 80–81). Keynes’e göre “*hem enflasyon hem de deflasyon süreci ciddi hasara neden olur. Her ikisi de servetin farklı sınıflar arasındaki dağılımını değiştiren bir etkiye sahiptir, ancak enflasyon bu bakımdan nispeten daha kötüsüdür. Her biri aynı zamanda servet yaratılmasını aşırı teşvik edici veya yavaşlatıcı etkiye sahiptir, ancak burada deflasyon daha zararlıdır*” (Keynes, 1923 [1963], s. 82).

Enflasyon, hükümetlerin vatandaşlarının servetlerinin büyük bölümüne fark edilmeden ve “*keyfi bir biçimde*” (arbitrarily) el koyması anlamına gelir. Servetin tasarruf sahiplerinden, borç verenlerden, borçlulara transferine yol açar. Ciddi oranlara ulaştığı durumda orta sınıfın tasarruflarını eritir. Fiyat artışları karşısında beklenmedik kârlar ortaya çıkar. Spekülatif faaliyetler artarken reel yatırımlar ciddi oranda daralır. Örgütlenmiş iş gücünün reel ücretleri değişmezken ya da artarken, zayıf örgütlenmiş iş gücünün reel ücretlerinde düşüş gözlemlenir. Keynes’e göre “*enflasyon arttıkça ve paranın reel değeri aydan aya şiddetli biçimde dalgalandıkça, kapitalizmin temelini oluşturan borçlu ve alacaklılar arasındaki sürekli ilişkiler neredeyse anlamsız hâle gelerek bozulur ve servet yaratma süreci bir piyango ya da kumara dönüşür*” (Keynes, 1919 [1963], s. 77–78). Deflasyonda, keyfi transferler ters yönde gerçekleşir. Bu transferlere ek olarak, işsizlikten kaynaklanan büyük eşitsizlikler ve sonuçta belli kesimlerin yoksullaşması da söz konusudur.

Keynes, “*Mr. Churchill’in İktisadi Sonuçları (The Economic Consequences of Mr Churchill)*” (Keynes, 1925a [1963], s. 260–262) isimli makalesinde İngiltere’nin altın

standardına dönüşünün ve altın standardına istikrar kazandırmak için pazarlık gücü olmayan madenciler gibi belli kesimlerin ücretlerindeki düşüşün de adaletsiz olduğunu savunmaktadır. Laissez-faire kapitalizmi, Keynes'e göre mevcut iktisadi ve toplumsal normları korumamaktadır. Altın standardına dönüşle birlikte, paranın değerinde yapılan değişiklikler gibi mevcut toplumsal düzenlemelerde yapılan keyfi değişimler adil değildir (Skidelsky, 2010, s. 50). Ücretlerinin düşürülmesi, geçmişte iktisadi dönüşümün diğer kurbanlarına benzer biçimde madencileri açlık ya da teslimiyet arasında seçim yapmaya zorlamış, teslimiyetlerinin semeresini ise diğer kesimler toplamıştır (Keynes, 1925a [1963], s. 260). Keynes, madencilerin ücretlerinin düşürülmesini, toplumsal adalet temelinde, değerlendirerek bunun hiç bir savunusu olmadığını söyler. Bunlar, bölüşümsel veya diğer sonuçlarına bakmaksızın ücret seviyesinin belirlenebileceğini ileri süren iktisadi düşüncenin (Juggernaut) kurbanlarıdır. Bu düzenlemeler, Hazine ve İngiltere Merkez Bankası tarafından, belirli kesimleri tatmin etmek için yapılan temel ayarlanmayı temsil etmektedir (Keynes, 1925a [1963], s. 261).

Gerek fiyatlar genel düzeyinde gerekse de diğer iktisadi ve toplumsal düzenlemelerdeki bu ihtiyari değişimler dikkate alındığında, Keynes'e göre, adaletsizlik belirsizlikten kaynaklanan bir sorun ve toplumsal adalet ise sözleşmeye dayalı bir öngörülebilirlik meselesidir (Skidelsky, 2010, s. 50).

Keynes'in Analizinin Eleştirisi

Keynes'in daha fazla iyilik (goodness) ile nitelenen etik açıdan rasyonel toplum²⁰ amacının önünde duran temel ahlaki-psikolojik problem, para sevgisi ve bunun beslediği doyumsuzluktur. Ancak gelir ve servet arttıkça ve temelde belirsizlik ve bilgi eksikliği ile açığa çıkan etkinlik ve üretimdeki bozulmanın yol açtığı işsizlik sorunu ve iktisadi düzenlemelerin sebebiyet verdiği adaletsizlik, devletin müdahil olduğu bir yönetim yapısı içinde ortadan kaldırıldığında, bu ahlaki problemin de zaman içinde kendiliğinden çözüleceğini düşünür.

Keynes bireylerin doğal istekleri veya mutlak ihtiyaçlarının sabit sayıda kalacağı kanaatini taşır. Onun, gelenek ve sağduyunun geleneksel kısıtlarına üstün gelerek, yeni bir istek yaratma dinamiği oluşturabileceğine ihtimal vermediği görülmektedir (Skidelsky ve Skidelsky, 2012). Oysa Stiglitz (2008, s. 62–63) mevcut iktisadi sistemin, en başarılı olduğu kabul edilen ABD gibi bazı ülkelerde hiç doygunluğa ulaşmayan bir istekler dizisi oluşturduğunu ve bunun da Keynes'in öngörüsünün aksine iktisadi

²⁰ Keynes'in ideal toplum ütopyası, tüm bu anlatılanlar ışığında temelde şu nitelikleri içerir: Kapitalist sistemin özünü oluşturan paranın hâkimiyetinin söz konusu olmaktan çıktığı, ancak çağdaş Sovyet toplumunun özelliklerini de taşımayan bir toplumdur. "İyiliğin" hâkimiyeti durgun bir mutluluk durumu değildir. Değişim, büyüme ve gelişme, toplumun daha ileri iyilik seviyelerine erişme girişimleri ile uyumludur. Diğer bir ifade ile mal ve hizmet üretimi, uzun vadede devam etse de, daha çok zorunlu ihtiyaçların dışına yönelir. Teknoloji ve endüstrinin üretken gücü, devletin rasyonel denetim ve gözetimi ile birleşince maddi refah, iktisadi güvence, daha kısa çalışma saatleri, daha fazla boş zaman ve daha sağlıklı bir yaşam ortaya çıkar. Barışın korunması, iktisadi sorunun ortadan kaldırılması ile desteklenir. Faiz oranları sıfıra yaklaşır, tasarruflar azalır ve rantier ortadan kalkar. Tam istihdam mevcut çalışma saatlerinde artışa değil, azalışla sürdürülür. İktisadi büyüme mümkün kalmakla birlikte, sınırsız büyüme politika amacı olmaktan çıkmıştır (O'Donnell, 1989, s. 291–292).

sorunun asla çözülemeyeceğini kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde kesinleştirdiğini vurgulamaktadır. Yazara göre Keynes’in iyi yaşama yol verecek, “*daha büyük ve daha kalıcı meseleler*”, bu uğurda kurban edilmiştir ve edilmeye devam edecektir. Friedman (2008, s. 128–129) da benzer biçimde, Keynes’in tahmin ettiği gibi belirli bir mal ve hizmet sepetinin tüketimi konusunda toplumlar doygunluğa ulaşsa bile, o aşamaya varıldığında yeni teknolojinin farklı mal ve hizmetler yaratmış olacağını ve insanların iyileşme özleminin bunu başlangıç noktası kabul edeceğini dile getirir. Ayrıca insanları sürekli servet arayışına iten şey, sadece mevcut hallerine nazaran daha iyi yaşam sürme arzusu değildir. Mill’in “insanlar yalnızca zengin olmayı istemezler, diğerlerinden daha zengin olmayı da arzu ederler” biçimindeki ifadesinden de destek alarak nispi zenginliğin öneminin altını çizen Friedman, bunun bir hayli az sayıda kişi için mümkünken genel söz konusu ise beyhude bir arayıştan ibaret olduğunu söyler.

Hem Stiglitz (2008) hem de Friedman (2008), Keynes’in iyi yaşam düşüncesinin önünde duran ve mutluluk ekonomistlerinin ısrarla üzerinde durduğu sorunlara işaret etmektedir. Bunlardan biri statü rekabetidir. Buna göre insanların doğasında var olan rekabetçi, statü kazanmaya dönük tüketim eğilimi, toplumları mütemediyen amaçsız servet yaratmaya dönük bir açgözlülük etiği üretmeye teşvik etmektedir (Skidelsky ve Skidelsky, 2012). Ancak statü rekabetinin mantığı bireylerin tamamının kitlenin en tepesine çıkmasına izin vermez. Çünkü birinin kazanması, diğerinin kaybetmesi pahasına gerçekleşir. Bu durumda genel mutluluk veya iyilik (goodness) düzeyi de sabit kalır ve hatta statü rekabetinin doğası gereği azalabilir (Layard, 2006; Skidelsky ve Skidelsky, 2012).

Diğer yandan bireyler uyum (adaptation) ve toplumsal kıyasın (social comparison) maddi mallardan beklenen faydayı azalttığını tahmin edemedikleri için, parasal amaçlardan elde edecekleri uzun vadeli mutluluğu olduğundan fazla tahmin etmektedir. Buna karşılık aile yaşamı, sağlık, dostluk, eğitim gibi parasal olmayan ve iyi yaşamı ve dolayısıyla mutluluğu mümkün kılacak amaçlara olması gerekenden daha az önem vermektedirler (Easterlin, 2003).

Bütün bunlar dikkate alındığında, Keynes’in, maddi koşullardaki iyileşmelere dönük beklentisinin doğru çıktığı, ancak bireylerin bu maddi ilerleme ile mutluluk veya iyilik düzeyleri arasında sürekli artan bir ilişki olmadıklarını anladıklarında gayri maddi mallara yönecekleri ve bunlarında iyi yaşama öncülük edeceği biçimindeki öngörüsünde yanıldığı anlaşılmaktadır. Şu halde, para sevgisi ve onun tetiklediği doyumsuzluğun insanları mutlu kılmadığı da göz önünde tutulduğunda, toplumların mutluluk veya iyilik düzeyini arttırmak için neler yapılabilir? Mutluluk ekonomistlerinin bu yönde çeşitli politika önerileri bulunmaktadır.

Artan oranlı vergileme en çok dillendirilen politika tavsiyesidir. Eğer mutluluk yaratan, bireylerin kendi mutlak gelirleri değil, başkalarının gelirine göre gelir düzeyleri (nispi gelir) ise, bu tür göreceli farklılıkları azaltacak artan oranlı vergileme etkili bir

politika aracı olacaktır (Layard, 2005). Gelirin yüksek oranda vergilendirilmesinin yanı sıra, hem bireysel olarak hem de toplumsal açılarından kalıcı bir gelişme yaratmayan mallar da vergilendirilebilir. Böylelikle kaynaklar boş zaman gibi mutluluk düzeyini arttıran alanlara kaydırılmakla kalmayıp, toplumun iyiliğini arttıracak kamu projelerine gelir sağlanmış da olacaktır (Skidelsky ve Skidelsky, 2012). Bu anlamda özellikle son yaşanan küresel finansal krizin nedeni olarak ileri sürülen spekülasyondan elde edilen gelirin daha az vergilendirilmesi, bu sektördeki ahlaki yozlaşma ve bu sektörün alt ve orta sınıf sömürsü finansal işlemlerin vergilendirilmesini daha önemli hâle getirmektedir (Stiglitz, 2012). Bahse konu vergiler finansal sisteme istikrar kazandırmanın yanı sıra, piyasa dışında eğitim, sağlık ve sosyal yardım sağlayacağından, diğer vergilerle birlikte ahlak temeline oturan kapitalist bir ekonominin ayrılmaz bir parçası olarak görülmelidir (Backhouse ve Bateman, 2011b).

Bireylerin aile ilişkileri, dostluk, eğitim, sağlık gibi gayri maddi değerlerden elde edecekleri mutluluğu doğru tahmin edebilmeleri ve daha bilinçli tercihler yapabilmelerine yönelik çeşitli politikalar tasarlanmalı, daha iyi bir toplum için eğitim olanakları artırılmalıdır (Easterlin, 2003; Layard, 2005). Ayrıca yoksullara yardım etme maksadıyla daha fazla para harcanmalı, bireyler aile yaşantılarını iyileştirmeli, toplumsal yaşamı geliştirecek ve yüksek işsizliği ortadan kaldıracabilecek faaliyetler sübvansede edilmelidir (Layard, 2005). Bunun dışında, ortalama çalışma saatlerinin azaltılması için gelir eşitsizliği ile mücadele edilmelidir. Tüketim yapma baskısını azaltmak doğrudan çalışma baskısını da azaltacaktır. Zira insanların daha fazla çalışıp, daha fazla kazanç elde etmelerinin temel gerekçesi daha fazla tüketimdir ve reklamlar tüketimi alevlendirmektedir. Öyle ki insanların ihtiyaç duydukları şeyleri değil, kendi istediklerini almalarını teşvik etmektedir. Özellikle çocuklar üzerinde etkili olan bu ticari reklamlar azaltılmalı, hatta bazıları yasaklanmalıdır (Skidelsky ve Skidelsky, 2012).

Dinî inanç ve din kurumları da doyumsuzlukla başa çıkmak ve insanların amaçlarını iyi yaşam yönüne yönelmenin önemli koşullarındandır. Dinî dürtülerden bütünüyle yoksun olan bir toplumun kendisini ortak bir iyilik arayışı uğruna harekete geçirmesi mümkün değildir (Skidelsky ve Skidelsky, 2012).

Sonuç

Bir ahlak felsefecisi olarak Keynes temelde para sevgisinin toplumsal bir amaç hâline gelmesini eleştirir. Aynı zamanda iktisadi mekanizmanın temel yönlendiricisi konumundaki bu ahlaki kusur, teknolojik ilerlemenin de etkisi ile bolluk döneminin gelişi yani tüketime yönelik makul bütün insan talepleri karşılanıp temel iktisadi sorun olarak görülen “kıtlık” artık problem olmaktan çıktığında ortadan kalkacaktır. Keynes'e göre bu bolluk döneminin gelişi, tam kapasitede işleyen ve adil bir toplumu da gerekli kılmaktadır. Genel Teori'de herkese iyi yaşam olanağı verme amacıyla

mümkün olan en kısa sürede “ekonomik zorunluluk” veya “kıtlık” engelini aşma yolunda çözüm kabul ettiği etik olarak rasyonel toplum tasavvurunun bir parçası olaran tüm potansiyel kaynakların kullanımını sağlamayı gerçekleştirmek için gerekli toplam talebi arttırmanın ise devletin görevi olduğunu ileri sürer. Keynes’e göre faiz oranları, fiyatlar genel düzeyi gibi iktisadi düzenlemelerdeki ihtiyari değişimler toplumsal adaletsizliğin kaynağıdır ve devlet bu adaletsizliği ortadan kaldırmaya yönelik önlemler almalıdır. Ayrıca girişimcinin rolüne ilişkin olarak Keynes, özel mülkiyetin doğal bir hak olmadığını, ancak yapılan iş ve eyleme referansla meşru kabul edilebileceğini vurgular (Skidelsky, 2009). Bugün finansal krizlerin toplumlara verdiği zarar veya yüklediği maliyet dikkate alındığında daha da önem kazanan ve firmaların faaliyetlerinde yalnızca kendi çıkarlarını değil, bunların toplum üzerindeki etkisini de dikkate alması gerektiğini ima eden “kurumsal sosyal sorumluluğun” öneminin altını çizer (Stiglitz, 2012).

Bu koşulların gerçekleşmesi ile ortaya çıkacağını düşündüğü “iyi toplum” tasavvurunda gözden kaçırdığı husus, erişilen yaşam standardı ne olursa olsun insanların ilerleme özleminin hep var olacağıdır. Diğer bir ifade ile gelir ve servet artarak, daha adil bölüşümü sağlandıkça, etkinlik ve üretimdeki bozulmanın neden olduğu işsizlik sorunu ile mücadele edildikçe, kapitalizmin temel ahlaki kusuru olarak görülen para sevgisi ve onun beslediği doyumsuzluk ortadan kalkmayacak; maddi iyileşmeye rağmen iyi yaşamı veya insanların mutluluk düzeyini arttıran eylemler yaygınlaşmayacaktır. Çünkü insanların doğasında var olan süregelen üstünlük arzusu tüketimi daimi şekilde tetiklemektedir.

“Materyalizmin ahlaki sorumluluklara üstün geldiği böyle bir toplumda” (Stiglitz, 2012)” daha yüksek ahlaki standartlara”, daha “iyi topluma”, daha “yüksek uygarlık düzeyine” (Pecchi ve Piga, 2008) veya “ekonomik olarak sürdürülebilir mutluluğa” (Becchetti, 2008) erişmek nasıl mümkün olabilir? Keynes’in analizinin eksik kalan bu yönünü mutluluk literatürü tamamlar ve gelir ve tüketimin vergilendirilmesi, aşırı tüketimin önüne geçmek için reklamların azaltılması, gelir eşitsizliği ile mücadele edilmesi gibi politika önerileri ile bireylerin sürekli maddi çıkar arayışını bütünü ile ortadan kaldırmaya da belli ölçüde törpülemeye çalışır.

Özetle, kapitalist sistemde yerleşik, sözü edilen ahlaki başarısızlıklarla başa çıkmadan sistemi daha insancıl ve yaşanabilir hâle getirmenin yolu yoktur. Bu nedenle Keynes’in de vurguladığı gibi amaç, kapitalist sistemi sağlam ahlaki ilkelerle uyumlu biçimde korumak olmalıdır.

Extended Abstract

Moral Critique of Capitalism in Keynes*

Bahar Baysal Kar¹
Kırklareli University

Abstract

This paper is about Keynes's moral critique of laissez-faire capitalism. Keynes fundamentally questioned the values embedded in the capitalist system. According to him, love of money "is the main motive force of the economic machine," the means to bring societies from scarcity to abundance. But the fact that love of money, or the unlimited pursuit of wealth has become the goal is the "the greatest economic evil of our time." According to Keynes, the object of economic activity is a "good life," rather than the production of goods and services to satisfy human wants. Abundance would exist once human beings' absolute needs are met, and this would pioneer a virtuous life. Keynes's idea of the "good life" does not have the traditional separation of the state and market, and state intervention is justified for the welfare of the whole community. Although Keynes was mistaken about the good life occurring spontaneously and activities and behaviors that make people happier becoming prevalent when individuals' income and wealth rise, when income and wealth are distributed more evenly, and when unemployment is not a problem, his analysis is important in terms of providing insight into various policy proposals as well as into what kinds of values and principles should be prioritized in today's system where economic welfare coincides with material goods and "materialism dominates moral commitments."

Keywords

Keynes • Capitalism • Love of money • Good life • Social justice

* An earlier version was presented at "International Congress on Political, Economic and Social Studies," a conference held at Sarajevo Bosnia Herzegovina, May 2017.

This is an extended abstract of the paper entitled "Keynes'te Kapitalizmin Ahlaki Eleştirisi" published in Turkish Journal of Business Ethics.

Manuscript Received: July 17, 2017 / Revised: September 21, 2017 / Accepted: November 12, 2017 / OnlineFirst: December 20, 2017.

1 Correspondence to: Bahar Baysal Kar (PhD), Department of Economics, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Kırklareli University, Kırklareli Turkey. Email: bhrysl@gmail.com

Not only did Keynes analyze the problems of the capitalist system as an economist, but he also shaped his analysis in consideration of its philosophical dimensions as a moral philosopher. His moral critique of the capitalist system introduced his philosophical sensitivity and the interaction of this approach within economic and political fields. The policy questions from the beginning of his academic life regarding how best to organize the capitalist system created a foundation for his future studies.

According to Keynes, the purpose of economic activities is not unlimited pursuit of wealth, but good life. The pursuit of wealth or leaving business to get on with making money would eventually eliminate “the economic problem” defined as satisfaction of the absolute needs of human beings and all societies would face with abundance for Keynes. With the coming of abundance, people would be able to rid themselves of the capitalist system’s immoral values and principles and dedicate themselves to a virtuous life. For Keynes, therefore, capitalism’s reliance on psychological dispositions such as greed and insatiability directed by a love of money were a necessary phase for carrying societies from scarcity to abundance and a means to reach an ideal society.

Even though he emphasized *absolute needs*, he acknowledged *relative needs*, which he defined as any need that “lifts us above, make us superior to, our fellows” (Keynes, 1930 [1963], p. 365) when satisfied. According to Keynes, those “which satisfy the desire for superiority may indeed be insatiable; for the higher the general level, the higher still are they” (Keynes, 1930 [1963], p. 365). However, his assumption that all needs are biological relates to the conditions of his era. These needs would be satisfied as a consequence of technological progress; capital accumulation and scarcity, which he deemed a basic problem, would no longer be a “permanent problem” of humankind.

As capitalist societies evolve from scarcity to abundance, they become exposed to severe social and economic problems unless “the fruits of risk, uncertainty, and ignorance” are restrained. One problem that has been revealed is unemployment. Therefore, having a society work to its full capacity is an important necessity of a good life. For this reason, Keynes chose a full employment policy by means of consumption-triggered investment. An increase in investment level serves both technical and ethical purposes for Keynes. While investments increase income, they also increase individuals’ standard of living and their opportunities for a good life. In his “The General Theory of Employment, Interest and Money”, Keynes (1936) emphasized that the state’s role is to sustain enough aggregate demand to guarantee the use of potential resources. Full employment was a part of Keynes’s ethical project because it “can lead out of the tunnel of economic necessity into daylight” (Keynes, 1930 [1963], p. 372). Social justice is the other means to a good life for Keynes. Although Keynes emphasized one of the “the outstanding faults of the economic society in which we live” to be “its arbitrary and inequitable

distribution of wealth and incomes” (Keynes, 1936 [2013], p. 372), he did present social and psychological reasons for these inequalities in his general theory. In fact he advocated the *justice price*, a proportional rewarding of efforts or merit. He also offered some policy proposals for the problems arising out of economic arrangements like interest rates and the instability of money value. The role that Keynes attributed to the state rejects laissez-faire principles but does not approve of a state-directed economy. Private property and individual decision-making are essential necessities of economic efficiency and political liberty. Because government intervention needs to solve economic problems such as unemployment and social injustice that the market mechanism is unable to cope with and because he conceptualized the state and the market as two major complementary institutions, his critique of capitalism was liberal. Additionally, Keynes emphasized the importance of *corporate institutional responsibility*. For Keynes, economic growth induced by insatiability needs to not be an absolute priority. Any achieved high growth ought to be socially sustainable. Thus, he did not conceptualize private property as a natural right but justified it in reference to its social effects.

Keynes believed that love of money and/or the avarice released by capitalism could be satiated and other behaviors and motivations such as usury and precaution would be eliminated with the arrival of abundance; these motivational drives would lose their social approval, which would lead to a virtuous life. In other words, as individuals’ income grows and becomes more evenly distributed, they would more and more come to realize the importance of immaterial goods and/or values like friendship, family life, health, religious practices, art, and cultural activities, as well as notice that material goods do not increase their individual wellbeing.

Keynes’s mistake resulted from thinking that people have a fixed stock of needs. Today, however, a new set of wants has been created and will continue to be created in the future. Thus, the economic problem will never be solved and it will become “the permanent problem of the human race.” (Keynes, 1930 [1963], p. 366). Although Keynes is wrong about the good life spontaneously coming about and the prevalence of activities and behaviors that make people happier, his analysis is important in terms of which kinds of values and principles should be prioritized in today’s system, where economic welfare coincides with material goods and “materialism dominates moral commitments.”

This aforementioned vision of Keynes can be complemented with happiness economics because the findings obtained in empirical studies arrive at the same implications as Keynes. Empirical studies on happiness show that money cannot buy happiness, and immaterial values and/or goods are quite significant for people. Although wealth and income may be vital for obtaining material goods, happiness or wellbeing in no way increases with individual income because the self-interest emphasized by mainstream economics is not the only motivation affecting human behavior. Other

motivations such as sympathy and commitment, as emphasized by Amartya Sen, have strong impacts on human behaviors (Bechetti, 2008). Additionally, the relation between income and happiness and/or wellbeing is a more complex process that depends on individuals' physiological status and the specific context where individual decisions are made. Thus, happiness economics is an analysis that complements Keynes's vision; it proposes some policies for increasing goodness, such as the progressive consumption tax and advertisement reduction, and devises policies for informed choices.

Kaynakça/References

- Atkinson, G., & Theodore O. J. (1998). Commons and Keynes: Their assault on laissez faire. *Journal of Economic Issues*, 32(4), 1019–1030. <http://dx.doi.org/10.1080/00213624.1998.11506107>
- Backhouse, R. E., & Bateman B.W. (2009). Keynes and capitalism. *History of Political Economy*, 41(4), 645–671. <http://dx.doi.org/10.1215/00182702-2009-036>
- Backhouse, R. E., & Bateman B. W. (2011a). *Capitalist revolutionary: John Maynard Keynes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Backhouse, R. E., & Bateman B. W. (2011b). *The case for moral capitalism*. Retrieved December 25, 2011 from <http://www.theguardian.com/commentisfree/2011/dec/25/a-capitalist-revolution>
- Bechetti, L. (2008). What is wrong in Keynes's prophecy? How the end of economics turned into the rise of the economics of social responsibility. In L. Pecchi & G. Piga (Eds.), *Revisiting Keynes: Economic possibilities for our grandchildren* (pp. 185–197). Cambridge, MA, London, England: The MIT Press.
- Brittan, S. (2006). Keynes's political philosophy. In R. Backhouse & B. Bateman (Eds.), *The Cambridge companion to Keynes* (pp. 180–198). Cambridge: Cambridge University Press.
- Carabelli, A. M., & Cedrini M. A. (2011). The Economic problem of happiness: Keynes on happiness and economics. *Forum for Social Economics*, 40(3), 335–359. <http://dx.doi.org/10.1007/s12143-010-9085-2>
- Chernomas, R. (1984). Keynes on post-scarcity society. *Journal of Economic Issues*, 18(4), 1007–1026. <http://dx.doi.org/10.1080/00213624.1984.11504304>
- Crotty, J. R. (1983). On Keynes and capital flight. *Journal of Economic Literature*, 21(1), 59–65.
- Dow, S. C. (2010). *Keynes on knowledge, expectations and rationality*. Paper presented at the Center on Capitalism and Society Conference on Micro Foundations for Modern Macroeconomics, New York. Retrieved from <https://nohernandezcortez.files.wordpress.com/2010/12/keynes-on-knowledge-expectations-and-rationality.pdf>
- Easterlin, R. (1974). Does economic growth improve human lot? Some empirical evidence. In P. A. Davis & M. W. Reder (Eds.), *Nation and households in economic growth: Essays in honour of Moses Abramowitz* (pp. 89–125). New York, NY: Academic.
- Easterlin, R. (2003). Explaining happiness. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 100(19), 11176–11183. <http://dx.doi.org/10.1073/pnas.1633144100>
- Fitzgibbons, A. (1988). *Keynes's vision: A new political economy*. Oxford, UK: Clarendon Press.
- Friedman, B. M. (2008). Economic well-being in a historical context. In L. Pecchi & G. Piga (Eds.), *Revisiting Keynes: economic possibilities for our grandchildren* (pp. 125–134). Cambridge, MA, London, England: The MIT Press.

- Goodwin, C. D. (2006). The art of an ethical life: Keynes and Bloomsbury. In R. Backhouse & B. Bateman (Eds.), *The Cambridge companion to Keynes* (pp. 217–236). Cambridge: Cambridge University Press.
- Groenewegen, P. (1995). Keynes and Marshall: Methodology, society, and politics. *History of Political Economy*, 27, 129–155. <http://dx.doi.org/10.1215/00182702-27-Supplement-129>
- Heilbroner, R. (1985). *The nature and logic of capitalism*. London, UK: W.W Norton Company.
- Hirschman, A. O. (1977 [2008]). *Tutkular ve çıkarlar: Kapitalizm zaferini ilan etmeden önce nasıl savunuluyordu?* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Keynes, J. M. (1919 [1963]). Inflation. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 77–79). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1925a [1963]). The economic consequences of Mr. Churchill. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 244–270). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1926 [1963]). The end of laissez faire. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 312–322). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1930 [1963]). Economic possibilities for our grandchildren. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 358–373). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1936[2013]). *The General theory of employment, interest and money* (The Collected Writings of John Maynard Keynes, Volume VII). New York, NY: Cambridge University Press.
- Keynes, J. M. (1938[2012]). *My early beliefs* (The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume X: Essays in Biography). Cambridge, UK: Royal Economic Society. <https://doi.org/10.1017/UPO9781139524230>
- Keynes, J. M. (1919[2002]). *The economic consequences of the peace*. Retrieved from <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/keynes/pdf%26filename%3Dpeace3.pdf>
- Keynes, J. M. (1923 [1963]). Social consequences of changes in the value of money. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 80–104). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Keynes, J. M. (1925b [1963]). A short view of Russia. In J. M. Keynes (Eds.), *Essays in persuasion* (pp. 297–311). New York, NY: W.W. Norton Company.
- Layard, R. (2003) Has social science a clue? What is happiness? Are we getting happier? London, UK: Lionel Robbins Memorial Lecture Series. <http://eprints.lse.ac.uk/47425/>
- Layard, R. (2005). *Happiness. Lessons from a new science*. London, UK: Penguin.
- Layard, R. (2006). Happiness and public policy: A challenge to the profession. *The Economic Journal*, 116(510), C24–C33. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2006.01073.x>
- Marcuzzo, M. C. (2006). Keynes and Cambridge. In R. Backhouse & B. Bateman (Eds.), *The Cambridge companion to Keynes* (pp.118–135). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mini, P. V. (1991). *Keynes, Bloomsbury and the general theory*. London, UK: Palgrave Macmillan.
- O'Donnell, R. (1989). *Keynes: Philosophy, economics and politics: The philosophical foundations of Keynes's thought and their influence on his economics and politics*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- O'Donnell, R. (1992). The unwritten books and papers of J. M. Keynes. *History of Political Economy*, 24(4), 765–817. <http://dx.doi.org/10.1215/00182702-24-4-767>
- Pecchi, L., & Piga, G. (2008). *Revisiting Keynes: Economic possibilities for our grandchildren*. Cambridge MA, London, England: The MIT Press.

- Rosenberg, N. (1963). Mandeville and laissez-faire. *Journal of the History of Ideas*, 24(2), 183–196. <http://dx.doi.org/10.2307/2707844>
- Skidelsky, E., & Skidelsky, R. (2012). *How much is enough? Money and the good life*. New York, NY: Other Press.
- Skidelsky, R. (1993). The role of ethics in Keynes's economics. In S. Brittan & A. Hamlin (Eds.), *Market capitalism and moral values* (pp. 88–100). London, England: Edward Elgar.
- Skidelsky, R. (2009). *Keynes: The return of the master*. New York, NY: Public Affairs.
- Skidelsky, R. (2010). *Keynes: A very short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Stiglitz, J. E. (2008). Toward a general theory of consumerism: Reflections on Keynes's economic possibilities for our grandchildren. In L. Pecchi & G. Piga (Eds.), *Revisiting Keynes: Economic possibilities for our grandchildren* (pp. 41–86). Cambridge, MA, London, England: The MIT Press.
- Stiglitz, J. E. (2012). *Serbest düşüş: Amerika, serbest piyasalar ve dünya ekonomisinin çöküşü* (B. Özgün, çev.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Ülgener, S. (1981). *İslam, tasavvuf ve çözümlenme devri iktisat ahlakı*. İstanbul: Der Yayınları.
- Verburg, R. (2012). The rise of greed in early economic thought: From deadly sin to social benefit. *Journal of the History of Economic Thought*, 34(4), 515–539. <https://doi.org/10.1017/S1053837212000508>
- Weisskopf, W. A. (1973). The image of man in economics. *Social Research*, 40(3), 547–563.